

Yazar Hakkında

1951 Manisa doğumlu. 1976'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümünden mezun oldu. Öğretmen olarak Erzurum, Karabük, Afyon-Sandıklı, Manisa-Gördes, ve Amasya-Suluova'da görev yaptı. 2005'te emekliye ayrılan Abdulhalim Durma 'Evliyalar Şehri' adıyla bir kitap dizisi hazırlamaya başladı. Elinizdeki kitaptan önce **Amasya, Kastamonu, Afyonkarahisar, Isparta, Tokat, Samsun, Sivas, Adıyaman, Malatya, Elazığ, Manisa, İzmir, Çorum, Muğla ve Sinop,**'u yayınlayan yazarın hazırlanmakta olan son kitabı Giresun ile ilgili.

Yazarın ayrıca, Din Psikolojisi ve Kişilik isimleriyle ebook formatında iki tercümesi ile Kadı Kızı adıyla bir roman çalışması vardır.

Evliyalar Şehri
Bayburt

ISBN
978-9944-0466-7-2

Dizgi
Abdulhalim Durma

Kapak Tasarımı
Abdulhalim Durma

Baskı Yeri ve Yılı
Yenigün Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. Turgut Özal
Bulvarı No. 53/1 İskitler/ Ankara
Tel-: 0312 384 6183-84

Bu kitabın bütün hakları Abdulhalim Durma'ya aittir.
Hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve
yayımlanamaz. Kaynak gösterilmek şartı ile alıntı
yapılabilir.

1000 Adet basılmıştır
2013

İçindekiler

Bayburt Evliyaları

XIII. Asır...1

XIV. Asır...4

XV. Asır...15

XVI. Asır...16

XVII. Asır...17

XVIII. Asır...19

XIX. Asır...21

XX. Asır...24

Aydıntepe Evliyaları...72

Demirözü Evliyaları...85

Yer ve İsim İndeksi...82

Kaynakça...96

XIII. ASIR

705 yılında Emevilerin eline geçen Bayburt on yıl sonra Bizanslılar tarafından geri alınır. Bu dönemin hatırasına binaen bölgede sahabeye atfedilen çok sayıda kabir mevcuttur. Bayburt ve yöresi Türkler'in Anadolu'da ilk yerleştikleri bölgelerdendir¹. Tuğrul Bey'in Anadolu seferi (1054) sırasında Bayburt, Çoruh nehri ve Karadeniz dağlarına kadar uzanan sahalara akınlarda bulunan Selçuklu kuvvetlerinin hücumlarına mâruz kalır ise de fethedilemez. Kesin Türk hâkimiyeti Malazgirt Zaferi'nden sonra gerçekleşir. Şehir, 1072'den 1202'ye kadar bazan Erzurum yöresinde hüküm süren Saltuklular'ın, bazan da Danişmendliler'in hakimiyetinde kalır. Bir ara Trabzon İmparatoru I. Alexis Comnen'in kumandanı Theodore Gabras tarafından işgal edilirse de kısa süre sonra yeniden Danişmendli hâkimiyetine girer (1098). Selçuklular 1202'de Saltuklu Devleti'ne son verince Bayburt'u da ele geçirirler. Bayburt'un asıl gelişmesi, Erzurum Meliki Mugisüddin Tuğrul Şah ve oğlu Cihan Şah (1202-1230) döneminde olur. Tuğrul Şah Bayburt Kalesi'ni Trabzon İmparatorluğu'ndan gelebilecek tehlikelere karşı yeniden inşa ve tahkim eder². I. Alaeddin Keykubad zamanında (1221-1237)

¹ İsmet Miroğlu. Bayburt. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 5

² İlk defa ne zaman ve kimler tarafından yaptırıldığı kesin olarak tespit edilemeyen kalenin muhtelif devrelerde onarıldığı kitabelerinden anlaşılmaktadır. Müdafaa hendeği

Moğollar'a karşı sınırlar kuvvetlendirilir ve yeni kaleler yapılırken Bayburt Erzurum ile birlikte Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezi olan Konya'ya bağlanır. 1243 Köseadağ Savaşı'nın ardından Moğollar'ın Anadolu'yu istilası sırasında şehir yapılan antlaşma gereği Selçuklu idaresinde kalır. Bu durum, 1291'de burada II. Gıyaseddin Mesud adına para basılmasından anlaşılmaktadır.

XIII. yüzyıla ait bir Selçuklu eseri olduğu kabul edilen Ulu Cami, yapım tarihinden itibaren pek çok onarım görmüştür. İlk olarak 1291 yılında Hoca Yakut tarafından yapılan tamiratın ardından ikinci olarak Kanuni döneminde bir onarımdan daha geçer. Yapı üzerinde yedi kitabe vardır³. Son cemaat mahallinde güney duvarında yer alan mihrabiye üzerinde üç kitabe bulunur. Bunlardan ortada yer alan 1222 tarihli Arapça

bulunmadığından iki kat sur ile çevrili olan kale beş veya altı cepheli olup çevresi 2 kilometreden uzun ve yüksekliği 30 m. kadar olan surlarla kuşatılmıştır. Dış surlar, kaleye heybetli bir manzara veren yalçın kayalar üzerine yapılmıştır. Evliya Çelebi kale içinde 300 evlik bir mahalle ile Ebü'l-Feth Camii'nin bulunduğunu yazmaktadır. 1520 yılına ait bir kayıta kalede 397 muhafız ve külliyetli miktarda top, tüfek ve savaş malzemesi bulunduğu belirtilmektedir. Zaman zaman işgal ve tahribata uğrayan kale ve buradaki mahalle son olarak 1828 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Ruslar tarafından büyük çapta tahrip edildikten sonra 1980'li yıllara kadar kendi haline terk edilmiştir.

³ Methiye Gül Çöteli. Bayburt Kent Dokusunun Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üni. Kayseri. 2005

bir kümbet kitabesi, bunun iki yanında yer alanlar ise geç dönem Osmanlı Bayburt Kanunnameleridir. Cami hariminin güneydoğu duvarındaki pencere üzerinde ise bir şiir kitabesi yer alır. Son cemaat mahalli güney duvarının dış yüzünde günümüzde var olmayan Mahmudiye Medresesine ait bir kitabe mevcuttur. Cami vakfının görevli personel sayısı hayli kalabalık olup, gelirin büyük bir kısmı personel giderine ayrılmıştır⁴. 1864 yılında Anadolu sol kol müfettişi Rıza Efendi'nin Bayburd'u ziyareti dolayısıyla, şehirdeki cami, mescid ve medrese gibi müesseseler gözden geçirilmiş, tamirata ihtiyacı olanlar tamir edilmiştir. Bayburd'un en eski camisi olan ve günümüzde ibadete açık olan Cami-i Kebir de bu tarihte onarım görmüş ve tamirat için gerekli paranın yarısı vakfın varidatından karşılanmış, yarısı da Erzurum mal sandığından borç alınmış ve ödemesi 1866 yılında yapılmıştır.

1970 yılında yapının orijinali yıktırılmış ve eski planına sadık kalınarak yeniden yaptırılmıştır. Ancak günümüze gelen minaresi orijinaldir⁵. Bilinmeyen bir tarihte kalın sıva tabakasıyla kaplanmış olan minare, 1970 yılındaki onarımda kazınarak eski haline getirilmiştir. Hem kaide hem de şerefe altındaki ortaya çıkarılan çini mozaiklerin, malzeme, teknik, motif ve

⁴ Yunus Özger. XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900). Doktora Tezi. Atatürk Üni. Erzurum. 2007

⁵ Nevin Ayduşlu. Bayburt Ulu Camii Minaresinin Çini Özellikleri

kompozisyon bakımından Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin minarelerindeki çinilerle benzer olduğu görülür.

XIV. Asır

İlhanlılar devrinde Tebriz-Trabzon yolu üzerinde bulunması dolayısıyla daha da gelişen Bayburt, Ceneviz ve Venedik kervanlarının konakladığı bir yerdir⁶. Moğolistan'a giderken buraya uğrayan Marco Polo şehirde zengin gümüş madenlerinin bulunduğunu belirtir⁷. Hatta İlhanlılar buradan yüklü bir vergi geliri temin etmektedirler. Bu dönemde cennete benzetildiği 'Darülcelâl' unvanı ile anılan ve iktisadî bakımdan canlılık kazanan şehir aynı zamanda küçük bir kültür merkezi durumundadır. Burada Mahmudiye ve Yakutiye medreseleri kurulmuş, Mevlevilik gelişme göstermiş, ayrıca ahilik teşkilatı oldukça yayılmıştır. Son İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ın ölümünden sonra (1334) Bayburt Eretnaoğulları'nın eline geçer. Bu dönemde zaman zaman Erzincan emirlerinin hücumlarına maruz kalan ve onlar tarafından zaptedilen şehir daha sonra Mutahharten'in (ö.1403) idaresine girer. Fakat çok

⁶ İsmet Miroğlu. Bayburt. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 5

⁷ (At a castle called PAIPURTH, that you pass in going from Trebizond to Tauris, there is a very good silver mine.) The Travels of Marco Polo. Volume I

geçmeden Kadı Burhaneddin zamanında Akkoyunlu beylerinden Kutlu Bey oğlu Ahmed Bey'in yardımıyla alınır ve ardından Kadı Burhaneddin tarafından Ahmed Bey'e ikta edilir. Bir ara Karakoyunlu Hükümdarı Kara Yusuf tarafından zaptedilirse de az sonra Akkoyunlu Karayülük Osman Bey (1378 - 1435) bu bölgeyi yeniden ele geçirir ve şehri kardeşinin oğlu Kutlu Bey'e verir.

Sultan Olcayto (d.1281-ö.1316) zamanında Erzurum Valisi olan Cemaleddin Hoca Yakut tarafından Yakutiye Medresesi, İlhanlı umumi valilerinden Fahreddin Emir Mahmud tarafından Mahmudiye ve Museviye Medreseleri yaptırılır.

Yakutiye Medresesi, bugünkü Yakutiye Camisinin kuzeyindeki iş yerlerini de kaplayan büyük bir alanda, Hükümet Konağına yakın bir mevkide inşa edilir. Cemaleddin Hoca Yakut'un Erzurum ve Bayburt Yakutiye Medreselerinin banisi olması sebebiyle Bayburt Yakutiye Medresesi'nin, Erzurum Yakutiye Medresesi plan şemasında ve benzer mimari özelliklerde olma ihtimali büyüktür. Yakutiye Medresesi'nin büyük ve düzenli bir kütüphanesi olduğu kaydedilir. Cemaleddin Hoca Yakut'un düzenlediği Arapça Vakfiyesinden Erzurum Yakutiye ve Bayburt Yakutiye Medreselerinin 1310'da inşa edilmiş olduklarını öğreniriz. Yakutiye için Bayburt'a bağlı Hart, Kırzı, Ermenek ve Kopuz köyleri ile yine bu şehirde inşa eylediği iki hamamı, vakfiyede belirtilen vakfiye şartlarına göre, Allah rızası için

medreseye vakfedilir. Ancak hamamların adı ve yeri hakkında bir bilgi yoktur. Medresenin süsleme bordürlerinin bazı parçaları Bayburt İl Halk Kütüphanesi deposunda bulunmaktadır.

Medrese ile birlikte inşa edilen ve 1864 yılında minber eklenerek cuma ve bayram namazlarının kılınması sağlanan cami günümüzde varlığını devam ettirmektedir.

Ahmet Eflaki, eserinde Arif Çelebi ile Hoca Yakut arasındaki karşılaşmayı şöyle anlatır⁸.

“Böylece Arif Çelebi 715 H. Tarihinde ikbal sahibi dostlarla hanın yanına gitmek üzere hareket etti. Bayburt şehrine ulaşınca birkaç gün halifelerin örneği Bayburthlu Ahi Ahmed’in (Tanrı Rahmet etsin) makamında konakladı. Ramazanda orada idiler. Birdenbire Bayburt, Erzurum vilayeti ve mülhakatının hakimi olan Hoca Yakut kapıdan içeri girdi. Çelebi Hazretlerinin elini öptükten sonra onu kendi köyüne davet etti. Çelebi bu davete icabet etti. Bütün arkadaşlarla birlikte hareket ettik ve çok yüksek bir saraya indik. O günü büyük bir toplantı ve sema oldu.

Ertesi gece yani 716 yılı Ramazan Bayramının arifesinde semanın en harareтли anında Hoca Yakut’u bir kenara çekerek: “Gafil olma, sizin padişahınız Olcaytu Han ölmüştür. Fakat bizim padişahımız hayy ve kayyumdur. Onun saltanatına zeval yoktur. Şimdi senin

⁸ Ahmet Eflaki. Ariflerin Menkıbeleri. Cilt II. Sh.453-454

için yapılacak şey, Tanrı'nın dergahının etrafını dolaşmak, yaratığın hizmetinden Yaratanın hizmetine geçmek, beka mülkünü ve baki olan padişahı istemektir.”, dedi ve şu rubaiyi okudu.

“Dünyada, padişahların emirlerin hepsinin Tanrı'nın takdir ipleriyle elleri ayakları bağlıdır. Sen aşık ol, ölümden kurtul. İnsanlar ölürler, fakat aşıklar nasıl ölür.”

Bunun üzerine Hoca Yakut, bu haberin dehşetinden sersemleştii. Baş koyup bu hali sordu. Çelebi:”Ben bilmiyorum. Gayb aleminden bize böyle gösterdiler”, dedi. Hoca Yakut, baş koyup o kadar hizmetlerde bulundu ki anlatılamaz..”

Şehit Osman dağının eteğinde, eski şehir mezarlığının içinde yer alan ve Bayburt Cumhuriyet İlkokulu karşısında bulunan ve halk arasında “Kümbet” diye isimlendirilen türbenin, Ahilerden **Ahmet-i Zencani**'ye ait olduğu bilinmektedir.

Ahmet-i Zencani, İlhanlı hükümdarı Olcaytu Hüdâbende Han zamanında, Emir Mahmut tarafından yaptırılan Mahmudiye ve Celaleddin Hoca Yakut tarafından yaptırılan Yakutiye Medresesinde çalışmış, ilim ve kültür yönünden de ün kazanmış birisidir.

Sekiz kenarlı bir poligon durumunda olan kümbet kesme taştan yapılmış olup, içinde kare şeklinde bir mezar odası olup, çatısı piramit şeklinde yapılmıştır. Türbenin batıya dönük olan penceresi mihrap şeklindedir.

Kümbete giriş çift taraflı merdivenlerle sağlanmaktadır. İçeride görülen taş işlemler Selçuklu dönemi kompozisyonlarını hatırlatır.

Bayburt'ta bu zata ait bir zaviyenin bulunduğu bilinmektedir. Kümbetin ahiliğin yayıldığı 13.yüzyıl ile İlhanlı egemenliğinin son bulduğu 1345 tarihleri arasında yapıldığı ve bilahare onarım gördüğü tahmin edilmektedir. Bu onarımlardan birinin 1692 yılında yapıldığı kitabesinde yazılıdır.

Ahi Emir Ahmedî Zencanî Hazretleri'nin Bayburt İli Merkez İlçesine bağlı Mutlu köyünde bulunan torunlarından öğrenildiğine göre Ahi Emir Ahmedî Zencanî Hazretleri'nin dedeleri Buhara'dan Bayburt'a gelmişlerdir. Bir ceylan derisi üzerine yazılı olan ilk silsilenamelerinin de seferberlik nedeniyle kaybedilmiş olduğu söylenir. Arif Çelebi ile Bayburt'a gelen Ahmed Eflakî'nin “Ariflerin Menkıbeleri” adlı eserinden anladığımıza göre, bu dönemde Ahi Emir Ahmedî Zencanî El Bayburdî Hazretleri'nin bölgedeki tüm Ahilerin Emiri olduğu, anlaşılmaktadır⁹.

Ahi Emir Ahmedî Zencanî Hazretleri'nin adını taşıyan zaviyesi, şimdiki Kadızade Mahallesi (eski Kız Sanat Okulu'nun bir dönemler kirada bulunduğu) Endüstri Çarşısı'nın Kuzey kesimindeki yerde bulunmaktaydı. Buradaki zaviyede dini ilimler, İslam

⁹ Ahi Emir Ahmed hakkında Evliyalar Şehri Sivas'a bkn. Sh. 53-56

ahlakı, fen ilimleri öğretilir, ayrıca yolcuların barınmalarını sağlayarak, yiyip içmeleri de karşılanırdı. Zaviyede bulunan Kur'an-ı Kerim, post, tesbih gibi eşyaların Cumhuriyet dönemine kadar ulaşmış olduğu anlatılır.

Ahi Emir Ahmedi Zencani'nin kabri (önceden) kendi adı ile anılan, "Ahmedi Zencani Mahallesi"nde, Semerciler Caddesinin yukarısındaki Çarşıbaşı'nda bulunan "Kadı paharı" karşısında, "Mescit arsasında" bulunmaktaydı. Bayburt'ta satışları yapılan mescitlerden birisi olan bu mescidin arsası da böylelikle özel mülkiyete geçer. Kendisinin yaptırmış olduğu mescidinin arsasında yer alan kabrinin sökölüp, kemiklerinin buradan atılmasına kimse birşey söylememiştir.

Eski Ahmedi Zencani Mescidi'nin bahçe bölümünde yer alan kabir, toprağın dışarı atılması anında sökölüp yok edilmiş, kemikleri dahi toprakla birlikte gitmiştir. Söz konusu kemiklerin toplanarak Şehit Osman Dağı'nda bir yere gömüldüğünü söyleyenler olduğu gibi, toprakla birlikte Patates Meydanı'na döküldüğünü söyleyenler de olmuştur.

Anlatılır ki, Erzurum beldesinden bir mühtedi dini tartışmalar yaparak bütün Erzurum beldesini geçer ve Bayburd'a gelir gelmez buradaki vatandaşlarla dini konularda tartışmaya başlar, milleti dininden döndürüp, onları kandırmaya çalışır. Ahmedi Zencani ile bahse girerler. Mühtedi, "Bir fırın yaktıralım, fırına girelim, kimin dini hak ise o yanmaz...", der. O arada Ahmedi

Zencani abdestini alarak yanmakta olan fırına girer. Durumu gören mühtedi kaçmaya başlayınca halk tarafından yakalanarak linç edilir. Ahmedi Zencani de yanan fırından sağ-salim çıkar.

Kümbetin yanında bir tekke varmış. Buraya giden gelen herkese bedava yemek verilirmiş. Bu tekkede bir de kedi varmış ki, bu kedi “Misafirhane”ye gelen konukların sayısını “Aşhana”ya girip, işaretle bildirir, yemeği yapanlar da konukların sayısınca yemek yapıp getirirlermiş. Bir defasında, diyelim ki dört kişi konuk gelmiş ama, kedi üç kişinin geldiğini işaret etmiş. Bakmışlar ki kedi ilk olarak da olsa yanlış söylemiş, nedenini araştırmaya başlamışlar, öğrenmişler ki, konukların birisi gayrimüslim imiş.

Ahmedi Zencani’nin tekkesinde bulunan kedi (diğer anlatımlarda köpek), bir gün yandım-yandım olmuş... Birşeyler anlatmaya çalışmışsa da, kimse bir şey anlamamış. Hayvan çok rahatsız olmuş, yemek yenmek üzere iken kedi hızla atlayarak, kaynayan kazanın içerisine düşmüş. Kedinin içerisine düşmesiyle pis olan yemek kazanının yemeğini dökmüşler ki, ne görsünler; yemeğin içerisinde koskocaman zehirli bir yılan... Haşlanarak ölen bu kedi için kümbette bir mezar yapılarak buraya gömmüşler.

Bayburt’taki ikinci Yakutiye medresesi ise şehir merkezinde Panayır meydanında yer almaktaydı.

1898'den 1903'e kadar 40 talebesi bulunan medresenin 1903'te talebe sayısı 30 kişiye düşmüştür.

Olcayto Hüdâbende Mehmed devrinde, 1310-1311 yıllarında Fahreddîn Emîr Mahmud tarafından yaptırılmış olan Mahmudiye medresesi, Cami-i Kebir mahallesinde Ulu Cami yakınlarında yer almakta idi. Mimarı bilinmeyen medrese, evkaf müfettişi Hüseyin Hüsnü Efendi'nin 1881 tarihli raporunda belirtildiğine göre, bu tarihte yıkılmaya yüz tutmuştu. XVI. yüzyılda varlığına rastlanan Mahmudiye medresesi vakfının 1530 yılında evkafını Varicna, Danişmendlerkendi, Mahaçur ve Zağsık köyleri ile şehirde bulunan bazı dükkânların gelirleri teşkil etmekteydi. XX. asrın başlarında, 50 kişilik mevcuduyla Mahmudiye Medresesi en fazla talebesi olan medrese özelliği taşımaktaydı. Ulu Caminin son cemaat mahalli duvarının dış yüzünde günümüzde var olmayan Mahmudiye Medresesine ait bir kitabe olduğu belirtilmişti. Medresenin bir bölümünde din eğitimi, diğer bölümlerinde tıp, tarih, coğrafya, astronomi vb. beşeri bilim dallarında eğitim verilmekte idi. 1927 yılına kadar medrese ön duvarlarının var olduğu nakledilir.

Ulu Caminin bitişiğinde yer alan **Museviye Medresesi**, Mahmudiye Medresesi ile aynı tarihte İlhanlı hükümdarı Olcayto Sultan Hudabende Muhammed Han zamanında, Fahreddin Emir Mahmud tarafından yaptırılmıştır. Mimarı bilinmeyen medresenin

Mahmudiye ile beraber ifte medrese olarak yapılmış olabileceği ileri sürülür. Vakıflarıyla birlikte XX. yüzyılın başlarında faal olduğu grlmektedir¹⁰.

Yine bu dönemde şeyh Hayran Medresesinin de inşa edilmiş olduğu kesindir. Ne var ki, bu medreselerden hiçbiri günümüze gelememiştir.

şeyh Hayran Hazretleri meşayıhtan olup, adı Bayburt'ta bir mahalleye verilmiştir. Eski Marangozlar Caddesi, yeni adıyla Hastane Caddesi zerinde Bayburt Belediyesi'nce evre düzenlemesi yaptırılmış olan şeyh Hayran Hazretleri'nin haziresi bulunmaktadır. Dikdörtgen prizma görünümlü eski kabri onarılmak için söküldüğünde içerisinden eski bir lahid çıkar. Tek bir Bayburt sarı taşından yapılmış olan bu lahidin baş tarafında kandil görünümünde, Ahiliğin sembolü olan bir kabartma yer almakta, üzerinde ise bazı yazılar bulunmakta idi.

Diğer taraftan, şeyh Hayran ve çevresinde yer alan bir kısım dervış topluluğu tarafından kurulan mahalle,

¹⁰ Sadi Bayram, Vakıf Arşivinde yirmibir bin civarında mazbut vakıf bulunduğunu, bunlardan seksen tanesinin Bayburt'a ait olduğunu kaydeder. 'Türk Kültür Tarihi ve Bize Bıraktığı Stratejik Büyük bir Kurum: Vakıflar'

yine onun adıyla anılan mescit ve zâviyeden oluşan küçük bir külliye etrafında şekillenmiştir¹¹.

Bayburtlu Şair Zihnî, Şeyh Hayran Hazretlerinden söz ederken bizlere şu ilginç bilgiyi vermektedir¹²: “O

¹¹ Harun Bostancı. Osmanlı Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesinde Kurulan Tekke ve Zaviyeler. Fırat Üni. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ. 2007

¹² Bayburtlu Zihnî, Hacı Osman isminde bir zatın oğludur. 1797 yılında Bayburt'ta dünyaya gelir. İlk tahsiline doğduğu yerde başlayan Zihnî, bir müddet Erzurum ve Trabzon medreselerinde okuduktan sonra 1815'de İstanbul'a gider. Burada on yıl kadar kalarak yazdığı şiirleriyle dikkati çekmiş ve devrin bazı ileri gelenlerin hizmetinde bulunmuş ve rütbe almıştır. 1828'den sonra memleketine dönen Zihnî, Ruslarla yapılan harbin facialarına da şahit olmuştur. 1834'te hacca gitmiş, dönüşte Mısır'a uğramıştır. İstanbul'da Sultan Abdülmecid'e bir cülûsiyye kasidesi takdim etmiştir. Akdağ ve Erzurum'da bazı görevler yaptıktan sonra 1844'te İstanbul'a gelen Zihnî, Akkâ meselesi sebebiyle oraya giden donanmada bulunmuş ve Reşit Paşa'nın divan kâtipliğini yapmıştır. İstanbul'a dönüp bir müddet kaldıktan sonra 1847'de Hopa müdürlüğüne, oradan Karaağaç müdürlüğüne ve sonra da Of mal müdürlüğüne atanmıştır. 1851'de Erzurum'a gelen şair, bir yıl kadar Erzincan'da görev yaptıktan sonra Bayburt'a gelmiştir. 1855'de tekrar Trabzon'da bulunan Zihnî, dört yıl sonra memleketine dönmek üzere yola çıktıysa da yolda hastalanmış. Trabzon yakınında bulunan Holasa (Bahçekaya) köyünde 1859 yılında ölmüştür (Şimdi Maçka ilçesine bağlı Esiroğlu beldesinin bir mahallesi konumundadır). 1936 yılında mezarı buradan alınarak törenle Bayburt'ta İmaret Tepesi'ndeki sandukaya defnedilir. Zihnî, iki defa evlenmiş, ilk eşinden Ahmet Revâyi adında bir oğlu olmuştur. Bu zat hoca ve şairdir. İkinci eşiyle Akkâ'da evlenmiş ve İstanbul'da

elini ateşe tuttuğu halde eli yanmamış...”.

Hazirenin Kible yönünde “Namazgah” çıkıntısı bulunmaktadır. Aynı yerde Şeyh Hayran Hazretleri’nin kabrinin tam karşısında, kuzeydoğu köşesinde yer alan bir anıt Leylak ağacı bulunmaktadır ki bu ağacın yaşı ise üçyüzden fazladır. Ayrıca, günümüze ulaşmayan Şeyh Hayran mescidinin kuruluş tarihi ve banisi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Hoca Necmeddin Kilani Hazretleri Tuzcuzade Mahallesi İmaret Tepesi’ndeki üstü açık, duvarla çevrili türbevari yer içerisinde, girişte sağ tarafta kible yönünde Bayburt sarı taşından yapılmış üzeri kabartma yazılı bir sanduka altında yatmaktadır¹³. Selçuklu Türkiye

ayrılmıştır. Bayburtlu Zihni’nin Divan’ı, Sergüzeştname’si, ve Hikaye-i Garibe isimli eserleri vardır.

¹³ Bayburt’un güneyinde 1.636 m yükseklikte ve Erzurum-Trabzon karayolunun Bayburt a gireceği yerde bulunan ve bugün taş ocakları haline getirilerek varlığını gittikçe yitiren İmaret tepesi Bayburt tarihinde önemli yer tutar. Tepeye bu adın verilmiş olması imaret hizmeti gören yardım tesislerinin onun yanında kurulmuş olmasındandır. Evliya çelebi "Çoruh Nehri karşısındaki mahalleye yurt mahallesi derler. Burada bir eski camii vardır. Bir yemek imarethanesi, bir ziyafet evi vardır ki gelip gidene nimeti boldur."demektedir. Bayburtlu Şair Zihni’nin mezarı da İmaret tepesinde bulunmaktadır. Bu tepenin üzerinde bulunan duvarlarla çevrili bir mahalde bulunan mezar taşlarından, Şeyh Veysel Hemedani’nin oğlu Sultan Ali Çelebi ile Şeyh Necmettin-i Kübra’nın dikdörtgen bir taşla simgelenmiş mezarı bulunmaktadır.

döneminden kaldığı anlaşılan bu kabir taşı Türk taş işleme sanatının seçkin bir örneğini oluşturmaktadır. Bu kabirde yatan kişi için “Kavs-i Azam” diye söz edilmektedir. Burada yatan bu kişinin, yaşadığı dönemde de “Zamanın Kutbu” olarak anıldığı nakledilir.

Bu ünlü velinin adı, sanduka üzerinde, Hoca Necmeddin Kilani Hazretleri, olarak geçmekte olup, ölüm yılı ise, Hicri 725 (1325) olarak yazılıdır. Bu hazirenin içerisinde Hoca Necmeddin Kilani Hazretleri’nden başka birkaç kişinin daha kabirleri yer almaktadır.

XV. Asır

1410’da Karakoyunluların eline geçen Bayburt, 1467’de tekrar Akkoyunluların hakimiyeti altına girer. Bu dönemde Osmanlıların yayılmasını engelleyebilecek yalnızca Akkoyunlular vardır. Bu sebeple Karamanoğulları ve Venedik Cumhuriyeti, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Beyi Osmanlılar aleyhine kışkırtmaktadır. Bayburt’ta uzun yıllar hüküm süren Akkoyunlular, 1473’te Otlukbeli savaşında Osmanlılara yenilmeleri sonucunda hızlı bir çöküşe geçer ve nihayet 1501 yılında Akkoyunluların akrabası Şah İsmail Akkoyunlu hanedanına son verir. Böylece Bayburt’a 1501-1514 yılları arasında Safeviler hakim olur.

XVI. Asır

Uzun süre Akkoyunlular'ın elinde kalan şehir ve yöresi 1501'de Safevîler tarafından alınır¹⁴. O sıralarda Trabzon sancak beyi olan Şehzade Selim bu bölgeye akınlarda bulunur (1507). Tahta çıktıktan sonra da İran seferine giderken bir kısım kuvvetleri Bayburt üzerine gönderir. Yanya sancak beyi Mustafa Bey ile Trabzon sancak beyi Bıyıklı Mehmed Paşa idaresindeki Osmanlı kuvvetleri, Şah İsmail'in emirlerinden Kara Maksûd-i Sultânî'nin müdafaa ettiği Bayburt'u alırlar. Bayburt Erzincan ile birlikte Trabzon Beyi Bıyıklı Mehmed Paşa'ya verilir ve bir sancak merkezi haline getirilir. Osmanlı idaresinde Bayburt, doğu sınırına yakın bir kale-şehir olarak stratejik önemini bir süre korur. Kanuni'nin İran seferleri sırasında önemi daha da artan Bayburt Kalesi 1541'de esaslı bir tamir görür. 1553'te Şah Tahmasb'in (1514-1576) akınlara maruz kalan şehir XIX. yüzyıla kadar önemli bir olaya şahit olmaz.

XVI. yüzyılda şehirde canlı bir ticaret hayatı hâkimdir. Pazarlanan veya transit olarak buradan geçen ticarî mallardan alınan vergiler önemli miktarlara ulaşmaktadır. Fakat yüzyılın ikinci yarısında Erzurum ve

¹⁴İsmet Miroğlu. Bayburt. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 5

Erzincan gibi şehirlerin önem kazanması Bayburt'u ikinci plana düşürür.

XVI. yüzyıla ait kayıtlara göre şehirde iki cami, dokuz mescid, dört medrese, beş zaviye, bir hankah, iki muallimhâne, iki hamam bulunmaktadır. Bu eserler arasında, Cami-i Kebîr, Şeyh Veysel Camii, Ferecullah Mescidi, Bekir Çelebi Mescidi, Ahî Ahmed-i Zencanî Mescid ve Zaviyesi, Kadızâde Mescidi, Hoca Ali Mescidi, Hasaniye Mescidi, Şeyh Hayran Mescidi, Şingah Mescidi, Haydarîhane Zaviyesi, Hoca Yakut, Sultan Fakih, Seyyid Salih zaviyeleri sayılabilir.

XVII. Asır

XVI. yüzyılda ortalama olarak nüfusun % 40'ını Müslümanlar, % 60'ını ise Hristiyan unsurlar oluşturmaktadır. XVII. yüzyılda Müslüman nüfusta artış görülür ve bu nisbetler tersine dönmeye başlar. Bu dönüşümde muhtemelen XVII. yüzyıldaki karışıklıklar sebebiyle kır kesiminden müstahkem şehirlere doğru meydana gelen nüfus akışının da önemli rolü olmuştur. Yüzyılın sonlarında kazada 186 köyde 110 cami ve mescit, elli bir kilise, seksen üç medrese ve otuz dört

sıbyan mektebi tespit edilmiştir¹⁵. Kasabaya dahil olan zâviyelerden önemli olanları Melik Halil, Derviş Hüseyin, Selçukşah Hatun, Şah Hatun, Derviş Kılıç, Derviş Evliya, Şeyh Hayran, Şeyh Abdi, Derviş Aşık, Şeyh Karakoç, Hacı Derviş ve Şehit Osman zaviyeleridir. Bu zaviyelerden bazılarının müstemilatında medrese olduğu, nitekim Bayburt kasabasında kurulmuş olan Şeyh Hayran Zaviyesi içinde bir de medresenin faaliyet gösterdiği, Şeyh Hayran'ın aynı zamanda müderris olduğu kayıtlarda ifade edilmiştir.

Evliya Çelebi şehri ziyareti sırasında burada her pazar günü Kadızade Mehmed Bey Camii önünde pazar kurulduğunu, 5-10.000 kişinin alışveriş ettiğini, 300 dükkan ve bir bedestenin bulunduğunu, kıymetli seccade ve kilimlerin başka yerlere ihraç edildiğini belirtir. Ayrıca, Çelebi'nin verdiği bilgilerden Bayburt'un XVII. yüzyıl ortalarında 6000'e ulaşan bir nüfusa sahip olduğu ve aşağıya, dar vadiye doğru yayılmış bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu arada, Evliya Çelebi Fatih'in 3000 Tireliyi Bayburt'ta iskana mecbur ettiğini kaydeder.

Çoruh Nehrinin batısında Ulu Cami yakınında bulunan ve Çelebi'nin kendisinden söz etmiş olduğu Bayburt Bedesteni yüzyılın içersinde inşa edilmiş olup,

¹⁵ Harun Bostancı. Osmanlı Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesinde Kurulan Tekke ve Zaviyeler. Fırat Üni. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ. 2007

çevresinde hanlar, dükkanlar ve kahvehaneler bulunmaktaydı.

XVII. yüzyıla ait defterlerde ismi geçen Velişaban mahallesinde Şaban Veli Hazretlerinin türbesi bulunmaktadır¹⁶.

XVIII. Asır

Bu yüzyılda mahalle kuruluşu sürecinden, mahalle içerisinde yoğunlaşma sürecine geçilir¹⁷. Veysel mahallesindeki Sultan Fahriye mezarı bu yüzyıla aittir.

Sultan Fahriye Hazretleri, Zahit Efendi Mahallesi'nde bulunan Zahit Efendi Camii'nin 40-50 metre kadar uzağında dört bir tarafı yüksekçe duvarla çevrili bir yerde yatmaktadır. Kültür Bakanlığı envanter kayıtlarında yapım tarihi olarak 1780 yılı gösterilmektedir. Mezar taşı düzgün, sarı yontma taştan yapılmış olup, üzerinde hiçbir kitabe bulunmamaktadır.

Sultan Fahriye Hazretleri'nin yaşadığı yıllarla ilgili

¹⁶ 1636 tarihli defterde Veli Şaban Efendi, 1642 tarihli defterde ise Veli Şaban olarak kaydedilen mahallede Velişaban Mescidi ile birlikte mahalle eşrafı tarafından yapılmış olan ve XX. Yüzyılın başlarında faal olan Şabaniye medresesi bulunmaktadı.

¹⁷ Methiye Gül Çöteli. Bayburt Kent Dokusunun Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üni. Kayseri. 2005

herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte onunla ilgili çeşitli kerametleri bugün bile anlatıla gelmektedir. Türbe içerisinde çok yaşlı bir iğde ağacı bulunmaktadır.

Bu yapının içinde bulunduğu sokağa burada yatan velinin adı, yani Sultan Fahriye Sokağı ismi verilmiştir.

Sultan Fahriye Hazretleri hakkında anlatılan bir menkıbe şöyledir. Halen Zahit Efendi Mahallesi'nde ve kendi ismiyle maruf sokakta medfun Sultan Fahriye, iki bacısı ile birlikte bir Kadir Gecesi'ni ihya etmek niyetiyle geceyi ibadetle geçirmeye karar verirler.

Tam gece yarısında Sultan Fahriye Hatun'un 'kalp gözü' açılarak, ağaçların secdeye gittiklerini görür. O sırada yanında bulunan ve kendisi gibi bekar olan iki bacısına durumu göstermek isterse de, her iki bacısının da kalp gözleri kapalı olduğu için hiç birşey göremezler ve bacılarını da yalancılıkla itham ederler.

Bunun üzerine Sultan Fahriye Hatun, ağaçların secdeye eğildiğini bacılarına isbat için dışarıya çıkar, yerde secde halindeki ağaçlardan birinin en tepesine başındaki yazmasını bağlar. Ve aynı sabah Ezan-ı Muhammediyelerin okunduğu sırada Sultan Fahriye Hatun ruhunu teslim eder.

Bu hadise üzerine Sultan Fahriye Hatun'un kerameti olduğuna inanmayanlar, mezkûr ağacın kesilip, yazmanın da bahis mevzuu ağacın en ince olan tepesindeki dalına kör düğümle düğümlendiğini görünce onun gerçekten Allah dostu olduğuna kani olurlar.

XIX. Asır

1828 yılında Ruslarca işgal edilen Bayburt Serasker Osman Paşanın topladığı kuvvetlerle düşmanı Aydıntepe’de büyük bir bozguna uğrattır. Ancak daha sonra takviye kuvvetlerle geri dönen Ruslar, Serasker Osman Paşayı Kelkit’e kadar geri çekilmek zorunda bırakırlar. Ruslar Aydıntepe’de yenilmenin etkisiyle Bayburt’u yakıp yıkarlar. Bu işgalin acısı Bayburt’lu Zihni’ nin koşmasında da dile getirilmektedir.

*Vardım ki yurdumdan ayağ göçürmüş,
Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı,
Camlar şikest olmuş, meyler dökülmüş,
Sakiler meclisten çekmiş ayağı.*

Vital Cuinet asrın sonlarında Bayburt hakkında şu bilgileri verir¹⁸ . Erzincan’ın kazası olan Bayburt’ta yaklaşık olarak 46 bin Müslüman, 10 bin Ermeni, 589 Rum, 333 yabancı bulunmaktadır. 111 cami, 83 medrese, Ermenilerin sekiz kilisesi ve iki manastırı, Ortodoks Rumların bir kilisesi vardır¹⁹.

¹⁸ Vital Cuinet. La Turquie D’asie. I. Cilt. Sh. 222-225

¹⁹ Bölgede X.-XIII.yüzyıllar arasında yapılmış ve günümüze yalnızca kalıntıları gelebilen çok sayıda kilise bulunmaktadır.

1890'lı yıllar Bayburd için çok sıkıntılı geçer. 1893-1894 yıllarındaki kuraklık, hayatı toprağa bağlı olan çiftçileri perişan etmiş ve ürünlerin fiyatı artmıştır. Bölgede yaşanan kıtlık sonucunda insanların bir kısmı köylerini ve şehirlerini terk etmek zorunda kalmıştır²⁰. Daha kuraklık ve kıtlığın yaraları sarılmadan, 1895 yılında bölgede esen Ermeni isyan rüzgarları Bayburd'a da ulaşır (26 Ekim 1895) ve şehir bu tarihte Ermeni hadiseleri ile gündeme gelir. Ermeniler, başka bölgelerdeki isyanlarda Gümüşhane'yi lojistik destek için kullanırlar. Nitekim 1895 yılında Bayburt'ta meydana gelen olaylarda Gümüşhane'nin bu özelliğinden yararlanmışlardır²¹.

Nitekim bazı kaynaklarda Ortaçağ'da kiliselerin olduğu bu yerde Varzahan kentinin bulunduğundan da söz edilmektedir.

²⁰ Bayram NAZIR. Gümüşhane'de 1895 Ermeni Olayları

²¹ Bayburd Kazası Polis Komiserliği'nden alınan 22 Teşrin-i Evvel Sene 1311 Tarih ve Yirmi Dokuz Numaralı Varid Olan Tahrîratın Sûretidir. *“1895-14 Ekim Cumartesi günü saat dört sularında Bayburd'un kuzey ve güney mahallelerinde oturan Ermenilerce üç el silah atılması sonucu kasaba karışmış olup askerler ve hükümet yetkilileri ortaya çıkan karışıklığı gidermek için yoğun çaba göstermişler, fakat bu karışıklık saat 10:30 a kadar devam etmiş ve iki askerimiz Ermenilerce katledilmiş ve bir asker yaralanmıştır. Bayburd halkından sekiz kişi ermenilerce katledilmiş ve onbir kişi de yaralanmıştır. Bu isyan sırasında yüzyetmiş ermeni ölmüş ve otuz kişi de yaralanmıştır. Ayrıca isyan sırasında evler dükkânlar yağmalanmış ve iki ev kundaklanıp ateşe verilmiş ve bu yangından bir kadın ve bir çocuk kurtulmuştur. Ve Pazar günü asayiş sağlanmıştır, fakat Bayburd'un Tomla, Varzahan,*

XIX. yüzyılda Bayburd'da, cami, mescid, medrese-mektep, zaviye gibi yapılar için 60 vakıf bulunmaktadır²². Bunlardan 11'i cami vakfı, 10'u mescid vakfı, yedisi medrese vakfı, 16'sı zaviye vakfı ve 16'sı diğer vakıflar grubuna girmektedir. Bu vakıflardan, 37'si Bayburd şehir merkezinde hizmet verirken, 23'ü de köylerdeki ahaliye hizmet sunmaktaydı.

1898–1903 yılları arası maarif salnamelerine göre, yüzyılın sonlarında Bayburd'da, yedisi şehir merkezinde, 18'i köylerde olmak üzere 25 faal medrese bulunmaktaydı. Şehir merkezindeki medreseler Hacı Yakutiye, İkbaliye, İkbaliye Muallimhanesi, Mahmudiye, Museviye, Musa Veli Medresesi ve Sultaniye medresesidir.

İrgi, Pülürek, Geleverek, Plür, Rüşdi, Hindi köylerine bu köylerde oturan Ermenilerce saldırılmış ve kaç ölü veya yaralı olduğu Bayburt Merkezdeki Hükümet yetkililerine o an bu isyanla ilgi tam bilgi iletilmemiştir. Bayburt'ta isyan çıktığı gün Bayburt Kaza komiserine ateş açılmış fakat kurşun isabet etmemiştir. Bu İsyanı çıkaran isyancı elebaşlarından Bayburtlu Ağa Babayan Haçatur ve kardeşi Ohennes, Sarafyan Arekel yakalınıp Hükümet yetkililerine teslim edilmiştir.” 30 Ekimde Bayburt kaymakamlığının verilerine göre, Bayburt ve köylerinde çıkan Ermeni olaylarında Müslümanlardan 16 erkek, 1 kadın öldü ve 22 kişi de yaralandı. Ermenilerden ise 8'i çocuk, 7'si kadın olmak üzere 544 kişi öldü ve 72 kişi de yaralandı. Gerzi, Balahor, Rumeli, Kısanta, Kopuz, Hayık, Handeverek –Hınzeverek-

²² Yunus Özger. XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900). Doktora Tezi. Atatürk Üni. Erzurum. 2007

Yüzyıl sonlarında kazada 110 cami ve mescid, elli bir kilise, seksen üç medrese, otuz dört sıbyan mektebi, 481 dükkân, kırk han, üç hamam, bir tabakhane, sabun ve boya imalâthaneleri bulunmakta olup 186 köy vardı²³.

XX. Asır

Bir Ermeni kaynağı, Bayburt'ta 1915 arifesinde Ermenilerin genel sayısının 17.000–19.000 civarında olduğunu ileri sürer. Bu kaynağa göre, bu insanların büyük bir kısmı 1915 Soykırımında katl edilmişlerdir²⁴. Diğer taraftan, bazı tarihçiler, 1915 ve izleyen yıllarda yaklaşık 200.000 Ermeni'nin katliamlardan ve sürgünden Müslümanlaş(tırıl)arak kurtulmuş olduklarını ileri sürer²⁵.

Haziran 1915'de Erzurum'daki 3. Ordu Komutanı Kamil Paşa'nın emriyle, Bayburt harp sahası içinde olduğundan bölgedeki Ermeniler de Kaymakam Nusret Bey'in idaresi altında bulunan jandarma güçleri vasıtasıyla salimen Erzincan'a sevk edilirler²⁶. Tehcir

²³ İsmet Miroğlu. Bayburt. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 5

²⁴ <http://akunq.net/>

²⁵ Rober Koptaş. Gâvur değil, Müslüman Ermeni!

²⁶ 1875 yılında Preveze'de doğdu. 1899'da Mülkiye'den mezun oldu. Maiyet Memurluğu stajından sonra 20 Eylül 1901 - 4

sırasında yasa dışı hiçbir olay yaşanmaz. Tehcire tabi tutulan Ermeni'lerin emval-i metrukeleri (terk edilen malları) de oluşturulan bir komisyon tarafından satılarak bedelleri kendilerine verilir. Nusret Bey Urfa Mutasarrıflığı görevinde bulunurken 1. Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından 6 Nisan 1919'da Ermeni tehciri meselesinden dolayı azledilir ve İstanbul'a çağrılır. Nusret Bey İstanbul'a geldikten sonra Bayburt ve Ergani-Madeni Ermeni tehciri ve taktilinden dolayı Mustafa Nazım Paşa başkanlığındaki Divan-i Harp-i Örfi'de yargılanır ve suçsuz bulunur. 30 Eylül 1919'da Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa eder ve yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulur. Nusret Bey de daha önce yargılanıp serbest kalmasına rağmen 6 Kasım 1919'da Ermeni tehciri meselesinden dolayı tekrar tutuklanıp cezaevine konur. 27 Temmuz 1920'de Nusret Bey'in idam kararı mahkeme heyetince imzalanır. Bu karar 4 Ağustos 1920'de padişah tarafından onaylanır ve 5 Ağustos 1920'de İstanbul Beyazıt'ta infaz edilir²⁷.

Haziran 1916'da ekonomik durumu iyi olanlar, göç

Ekim 1902 tarihleri arasında Konya Rum ve Ermeni okullarında Türkçe öğretmenliği yaptı. Bu görevi Keskin, Tepedelen, Aydonat, Filat, Meçova, Devline, Sur, Safed, Cisri Ergene (Uzunköprü) İskeçe Kaymakamlıkları izledi. Balkan Harbinde İskeçe'nin işgali üzerine 14 Kasım 1912'de buradan ayrılarak İstanbul'a gelmiş ve 30 Mart 1914'e kadar açık maaş almıştır. 27 Nisan 1914'te Bayburt Kaymakamlığına atanmıştır.

²⁷ Tehcir sırasında ihmali bulunduğu gerekçesiyle Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey de böyle bir tertibin kurbanı olarak, 10 Nisan 1919'da Beyazıt Meydanı'nda idam edilmiştir.

hazırlıklarını tamamlayarak şehri terk etmeye başlarlar. Son kafilе 15 Temmuz 1916'da yola çıkar. Ne var ki, 16 Temmuz 1916'da Bayburt'a giren Rus Kuvvetleri ve onların işbirlikçisi Ermeniler halka pek çok zulüm yaparlar.

Bayburt, Kokunus ve Kurucakol köyleri istikametinden iki yönlü olarak Rus taarruzuna hedef olur. Doğuda Duduzar köyü üzerinden harekete geçen Rus süvarileri Bayburt'u ateşe verir. Çoruh nehri batısındaki mevziye çekilen birlikler köprü ile Bayburt'taki fabrika ve fırınları tahrip ederek evleri yakarlar. Zaten halkının büyük bir kısmı göç eden şehirde ölü bir sessizlik hakimdir.

Şehre giren XVII. Türkistan Alayı ile Sibirya Kazak Tugayı şehri arkalarına alarak, Kelkit yönüne doğru ilerlemeye devam eder. Bu sırada Albay Boriseviç, Ermeni ileri gelenlerinin şehir girişindeki kutlamalarını kabul etmektedir. Rusların şehre girmesi ile beraber Türk kolordu karargâhı Fevzi Paşa'nın emriyle Pulur köyüne taşınır.

1917'de Rusya'da Çarlık rejimi yıkılır ve yerine geçici bir hükümet kurulur. Bu hükümet, Rusyanın işgali altında olan Doğu Anadolu'nun, sivil idaresine Ermenilerin atanmasını ister. 18 Aralık 1917'de Erzincan'da Osmanlı devleti ile Rusya arasında Erzincan mütarekesi imzalanır. Böylece Rusya bölgeden yavaş yavaş çekilmeye başlar. Fakat çekilirken yerlerine Ermenileri getirirler ki, işte asıl bu dönemde bölgede

büyük mezalimler başlar. Bayburt'tan son Rus birliği 20 Ocak 1918'de çekilir.

Mareşal Fevzi Çakmak tarafından, “Bayburt müdafaası muvaffak olmuş bir Plevne sayılmalıdır” şeklinde değerlendirilen Kop Savunması'nın ardından General Nikolai Yudenich komutasındaki Rus Ordusu'nun Bayburt'u işgal ettiği dönemde tarihi belgelerin bulunduğu Ziyaiye Kütüphanesi yağmalanır ve yakılır²⁸. 1871 yılında kurulan ve adını Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî'den alan Ziyaiye Kütüphanesi, Yakutiye Camisi'nin yanında bulunmaktaydı. 1900 yılına ait Maarif Salnamesi'ne göre 1876 esere sahipti. 1918 yılında yakılmış ve bu eserler de yağmalanmıştır. Kütüphanedeki eserlerin, Birinci Dünya Savaşı esnasında Rusların Bayburt'u işgali sırasında yağmalandığını ve başka tarihi kıymeti haiz olan eserlerle birlikte Tiflis'e götürüldüğünü öğreniyoruz. Bu eserler bugün Rusya'nın Leningrad -şimdiki adı St. Petersburg- şehrinde bulunduğu iddia edilmektedir.

Ahmed Ziya Gümüşhanevî, dergâh mensupları arasında bir yardımlaşma ve borç sandığı kurarak ev ve iş yerlerinde kullanılmayan menkul servetleri bu sandıkta toplatır. Sandıkta toplanan paralarla bir matbaa kurulur ve burada basılan eserler ücretsiz olarak dağıtılır. Aynı sermayeden tahsis edilen 500'er altınlık vakıflarla, Bayburt dışında İstanbul, Rize ve Of'ta da birer

²⁸ www.bayburtpostasi.com.tr/

kütüphane tesis edilir. Kütüphanenin bir dönem mütevellilik vazifesini son dönem müderrislerinden Ferşad İbrahim Efendi yürütmüştür²⁹. Ferşad Efendi, Şark Ordusu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya mektup yazarak kitapların tekrar Türkiye'ye getirilmesi için çaba sarf edilmesini ister.

1918 Yılında Rus işgali sırasında Ulu Cami yanında mezarı bulunan Bayburt belediye Başkanı Hafız Süleyman Efendi Ermeniler tarafından şehit edilir.

Bayburttaki Rus birliklerinin kumandanı Yüzbaşı Popof, şehirde 18 ila 45 yaş arasındaki sivil Ermenileri bir araya toplayarak, depolardaki silah ve cephaneleri bunlara teslim eder. Popof Ermenilere, “bu topraklar sizindir, bunları müdafaa ediniz, Türklere vermeyiniz”, diye talimat vererek onları zulüm ve işkence yapma noktasında cesaretlendirir. Ermenilerin silahlanması üzerine korku ve dehşete kapılan Türkler ise para ile Rus askerlerinin silahlarından satın alarak kendilerini müdafaa yoluna giderler.

Bayburt ve köylerinde Ermenilerin çete reisi Arşak'tır. Rus askerlerinin şehirden çekilmesi ile Arşak

²⁹ İbrahim Hakkı Hacı Ferşat Efendi (Trabzon/Çaykara. 1863-Trabzon/Of. 1929), Şeyhi Gümüşhanevî Ahmed Efendi'nin kızıyla evlendi. Onun postnişini İsmail Necâti Efendi'nin yanında halvete girdi ve hilafet mertebesini elde etti. Daha sonra onun yerine postnişinliğe getirilmesine rağmen “şöhret afettir” diyerek bu görevi benimsemedi ve ömrünün sonuna kadar medresesinde tedris ve irşat faaliyetlerine devam etti.

‘İspir ve Bayburt kazaları meliki’ sıfatını kullanarak, Erzincan’daki çete reisi Antranik ile organizeli olarak Bayburt’ta işkencelere başlar. Arşak’ın yörede yaptığı zulüm ve işkenceleri en doğru şekilde ortaya koyanlardan biri, o dönemde Rus birlikleri ile Bayburt’a gelen ve ordunun hemşireliğini yapan, aynı zamanda Moskova Tıp fakültesi öğrencisi olan Tatyana Karameli’dir. Tatyana, kaleme aldığı hatıratında Arşak liderliğinde Ermenilerin Bayburt’ta yaptıkları işkenceleri gözler önüne serer³⁰.

“Şehrin her tarafına erzak dağıtılacağı ilan edildi ve köylüler Bayburt’a davet olundular. Ermenilere itimat ve emniyet olunamayacağını pek çok defa acı surette tecrübe eden Türklerin bazı erkekleri, Bayburt’ta toplanacak insanların başlarına bir kötülük geleceğini bildiklerinden karla kaplı sarp dağlara, kayalıklara iltica ettiler ve Türk ordusuna haber yollayıp imdat istediler. Arşak masum köylülerin icabet ve itaatini sağlamak üzere Bayburt müftüsüne zorla tezkire yazdırtmış ve, “şayet gelmezseniz hakkınızda pek vahim olacaktır”, diye de köylüleri tehdit etmiştir. Davete icabet eden köylülerden Bayburt’a girenler hemen tutuklanıp büyük evlere, mağazalara, hanlara ve mahzenlere doldurulmuşlardır. Şehrin ileri gelenleri de daha evvel tutuklanmışlardır. Şehir dışındaki köylüler Bayburt’a girenlerin bir daha çıkamadıklarını görünce korkmuşlar ve dağlara çekilmişlerdir.”

³⁰ <http://www.devletarsivleri.gov.tr/>

Karameli, Bayburt'tan çekilirken Ermenilerin 150 kadar çocuğu zorla yanlarında götürdüğünü ve bu masumların bir kısmını vahşiyane surette katlettiklerinin, yollardaki naaşlarından anlaşıldığını acı biçimde anlatır. Yine bu hatırata göre, Arşak liderliğindeki Ermeniler, Bayburt'ta yakaladıkları Türkleri katletmişler ve bazı evleri de yakmışlardır. Girdikleri evlerde kadın, erkek, çocuk ayırımı yapmadan herkesi vahşice öldürmüşler ve kuyusu olan evlerde kuyulara atmışlardır. Tatyana, Ermenilerin, genç kız ve kadınların ırzlarına taarruzda bulunduklarını da Türk ve Ermeni dostlarının kendisine anlattıklarını söylemektedir.

Arşak'ın yaptığı en büyük mezalimlerden biri de, hiç şüphesiz, Taşmağazalara doldurulan insanların feci şekilde katledilmesidir. Çok eski bir tarihe sahip olan ve o dönemde Salih Hamdi adlı birinin ticarethanesi olan taş mağazalarda yüzlerce masum Bayburtlu acı şekilde can verir.

Arşak liderliğinde Ermeniler, Zahid Efendi, Veysel Efendi, Velişaban, Karasakal, Tuzcuzade, Şingah, Ferecullah, Kadızade, Uzungazi, Kaleardı mahallelerinde dört adet kargir cami, yedi mescid, üç tekke, beş mahalle mektebi, bir dabağhane, iki bin hane, altı otel, 130 kahvehane, 28 fırın, 50 medrese, beş mahalle mektebi, bir dabağhane, iki bin hane, altı otel, 130 kahvehane, 28 fırın, 50 hayvan ahır, 300 mağaza, 700 dükkan, iki hamam, bir un fabrikası, dört değirmen, sekiz çeşme, resmi dairelerden 20 gözlü belediye dairesi, hükümet

konağı, Maden nahiyesinde 20 köy, Pulur nahiyesinde 40 köy, Hart nahiyesinde 15 köy, merkez nahiyeden 30 köy, cami, mescid, medrese, mektep ve evleri tamamen yakar ve tahrip ederler.

Bayburt Rus işgalinden 21 Şubat 1918 tarihinde kurtulur³¹. Bu işgal esnasında muhacir olarak Anadolu'nun iç kesimlerine giden Bayburtlular kurtuluşla

³¹ Alay komutanı tarafından verilen rapor şöyledir. “..Ermeniler Bayburt’u terk ettikleri gün, kasabanın en güzel konak ve mağazalarından 400 kadarını yakmışlardır. Ermeniler 15 Şubat 1918’de, un dağıtılacağı bahanesiyle fakir kasaba halkından bir kısım kadın, erkek ve çocukları daha önce hapishane olan büyük bir binaya sokarak zalimce yakmışlar ve aynı zamanda sokaklarda rastladıkları çocuk, kadın, kız ve erkekleri de süngüyle, kurşunla şehit ederek her türlü alçaklığı yapmışlardır. Ermeniler bu mazlum halkı yakarken, bunlardan yükselen imdat feryatlarını bir şarkı gibi dinlemişler, bununla da yetinmeyerek, ocaklardan bomba atmak, kapılardan tüfekle ateş etmek suretiyle hainliklerini ve cinayetlerini sergilemişlerdir. Yakılanların içinde pek çok kız çocuğu da vardır. İnsanlığın ve medeniyetin, şimdiye kadar şahit olmadığı ve tarihin yazmadığı bir şekilde yakılan, katledilen ve türlü işkencelerle imha edilen Müslümanların sayısı 250’yi geçmektedir. Bunlardan başka kasabada 30 kadar kadın, erkek ve çocuk kalmış, ilk tedavileri alay doktorları tarafından yapılmıştır. Tüfek, top mermisi ve bomba ile dolu bulunan Binbaşı Hanı da Ermenilerin canı ellerinden kurtulamamış ve yakılmıştır. Ermenilerin kaçarken ateşe verdikleri bazı yerler de, halk tarafından söndürülmeye çalışılmıştır. Bazıları hâlâ yanmakta ve top mermileri patlamaktadır. Ermenilerin, kaçarken iki makineli tüfek ile iki adı dağ (cebel) topunu da beraberlerinde götürdükleri söylenmektedir. Arz olunur.

13 ncü Kafkas Alayı Komutanı Yarbay Ahmet Rıza

birlikte yurtlarına geri döner. Çorumdan dönenler Çorumda gördükleri Saat Kulesinin bir örneğini de Bayburt'ta yaparak Türkiye Cumhuriyetinin 1. kuruluş yıl dönümü olan 29 Ekim 1924 yılında hizmete sokarlar. 1927'ye kadar Erzurum'a bağlı olan Bayburt bu tarihte Gümüşhane'ye bağlanır. Şehir 21.06.1989 tarihinden itibaren il statüsüne kavuşur.

Rus işgalleri ve Ermeni saldırıları yüzünden iktisadî sarsıntıya uğrayan ve XIX. yüzyılın sonlarına doğru nüfusu 8000'e düşen Bayburt, Cumhuriyet döneminde gelişme göstererek iktisadî kalkınma ve nüfus yönünden Gümüşhane ile rekabet eder hale gelir.

Alko Dede Hazretleri (1850-1914) keramet ehli, alçak gönüllü, kendisine gösterilen ilgiyi gereksiz görerek, tevazuyu elden bırakmayan büyük bir Allah dostudur. Birçok menkıbesinden, onun açılmayan bütün kapıları açabilen bir kişilikte olduğu nakledilir.

Alko Dede'nin kabri Çini Mescit Kalesi'nin şehir merkezine bakan surlarının hemen dış bitişiğinde, çevresi kara taş duvarlarla örülmüş olup, yapının orta ön tarafında, Bayburt'un kesme yontu sarı taşı ile yapılmıştır.

Alko Dede'nin kabrinin, zaman içinde hazine arayıcılarınca kazılmış, sökülmüş, tahribata uğramış olduğu nakledilir.

Anlatılır ki, muhacirlikten önce Bayburt'ta büyük bir yağmur kıtlığı olmuş. Günlerce beklemişler ya nafiye,

yağmur yağmamış. Nihayet ahali bakmış ki ekinler güneşten kavrulacak. “Ne yapalım?” demişler; “Alğö Baba’ya gidelim...”

“Alğö Baba, senin duan kabul olur; Allah’a nazın geçer, bir dua et de, Allah yağmur versin, yoksa ekinler kavrulacak, kıtlık olacak...” demişler.

Alğö Baba da, “Yok oğullar, bizde bir şey yok... Biz sizin bildiğiniz gibi değiliz.”, demiş.

Neyse bizim Zat-ı Muhterem çarşıya inmiş, fırından bir tırnaklı almış, arasına da tere yağı koyup, çocukları başına toplamış. “Gelin çocuklar yağdur !.. Gelin çocuklar yağdur!..” Çocuklar yağı tırnaklıya sıvayıp yemişler.

Aradan kısa bir zaman geçmiş, yağmur yağmaya başlamış. Günlerce yağmur yağmış. Bu sefer de yağmurdan evler yıkılacak duruma gelmiş.

Yine ahali, “Gelin Alko Baba’ya gidelim...” demişler. Alko Baba’ya gelip, “Alko Baba, yağmur yağdur dedik de böylemi olsun dedik, ev-bark sele, suya gidecek. Sen bilirsin, derdimize bir çare...”, demişler. Alko Baba da, “Yok evladım, o bizim işimiz değildir.”, demiş.

Yine bizim Zat-ı Muhterem çarşıya inmiş, yine çocukları başına toplamış. “Yağma-dur!.. Çocuklara, yağma-dur!..” diyerek fındıkları çocuklara dağıtmış... Aradan fazla bir zaman geçmemiş, yağmur durmuş...

Şehirde ne kadar kedi-köpek var ise Alko Dede'nin peşine takılırmış, onları kasaphanede yedirir, ondan sonra hayvanlar Çoruh Nehri'nin kenarına gidip yatarlarmış.

Hayvanlara yedirmek için satın aldığı etlerin parasını kendisi ödermiş. Parasız et almazmış. Parayı kimden aldığı belli değil. Malı-mülkü, hiçbir şeyi yokmuş, hatta kahveye hiç gitmezmiş. Kimseden de para almazmış.

Alko Dede'nin Kadiri tarikatından olduğu nakledilir.

Şeyh Hacı Hasan Efendi'nin, 1919 yılında vefat ettiği mezarının başındaki süslü kitabeden anlaşılmaktadır. Bayburt Rüştîye Mektebi kütüphane müdürü olarak görev yapmış olduğu görülmektedir.

Gerçek adı Ahmet Çağlayan olan **Ahmed Baba Hazretleri** (1885-1948) Halfikale (Kaleardı) Mahallesi'nde dünyaya gelir. Adaşı Ağlar Baba'nın oğlu Ahmed Baba'dan "Kaleardılı Ahmed Baba" diye ayırd edilir. Kaleardılı Ahmed Baba Rıfai Tarikatı'nın Bayburt'taki şeyhidir. Kabri Kaleardı Mahallesi Kabristanlığı kenarında iken birkaç yıldır yeni yaptırılan türbenin içerisinde kalmıştır.

'Galardılı' Hacı Ahmet Baba'nın çocukluğu ve gençliği yoksulluk içinde geçer. Askerliğini Erzurum'un değişik bölgelerinde yapar. Bir askeri tatbikat sırasında birliğine su getirmek üzere Sanamer köyü yakınlarında su

kaynağına gider³². O anda orada bulunan yaşlı zatin sularını taşımada yardımcı olur ve kendi sularını doldurmak için geri gelir, suları doldurarak birliğine döner. Ancak bu yardımı, birliğine katılmasını geciktirir ve üstlerinden azar işitmesine sebep olur. Bu olayda birşeyin farkına varır. Getirdiği su, ihtiyacı fazlası ile karşılamıştır. İlk fırsatta Sanamer köyüne gider ve suyu kapıya kadar taşıdığı eve gelir. Kendisine söylenen ilk söz, “Ahmet oğul gel bakalım”, olur. Bu sözü söyleyen, Sanamerli veli Hacı Ahmet Baba’dır. Terhis olup bir süre Sanamerli Ahmet Baba’nın yanında kalır. Zamanı gelince kendisine verilen vazifeyi alarak Sanamer’den ayrılır. Ayrılırken, şeyhi Ahmet Baba’ya tereddüdünü söyler. “Beni Bayburt’ta kimse tanımaz”. Sanamerli Ahmet Baba “Git, git tanırılar”, der ve gönderir. Ahmet Baba Bayburt’a geldiğinde, iki şahıs “hoş geldin Rufai gülü” der.

Bayburt’ta Nuriye hanım ile evlenir. Ahmet Baba’nın üç erkek üç kız olmak üzere altı evladı vardır. Ona verilen vazifesine devam eder. Kendine pek itibar etmez, hatta bundan dolayı alaya alanlar da olur. Bayburt esnafından fırıncılık yapan biri, gece yaptıkları içki aleminden sonra sabaha karşı fırına gider, ekmek çıkarmak için hazırlanır. Akşamki muhabbetin konusu

³² Erzurum’un Horasan ilçesine 23 km uzaklıkta bulunan Hacıahmet köyünün eski ismi Sanamer’dır. Köyün adı Hacı Ahmet Baba’nın burada yaşamış olması hasebiyle Hacıahmet olarak değiştirilmiştir.

Ahmet Baba'dır. Fırıncı kendi kendine söylenir. “Gelsin şu fırının karşısında dursun da dayansın”. Mevsim kıştır, o anda fırının kapısı açılır. Ahmet Baba girer ve, “Usta öyle üşüdüm ki azıcık ısınayım”, der. Paltosu ile yanan fırının içine girer. Usta şaşırır, ne yapacağını bilemez! Ahmet Baba yarım saat içerde kalır, hiç ateşe girmemiş gibi dışarı çıkar, ve ustaya, “bu aramızda kalsın”, der ve fırından ayrılır.

Kaleardı'da oturan mahalleliden biri babayı imtihan etmek ister ve tekkeye abdestsiz gelir. Zikir gecikince ihvanlar hatırlatmak amacı ile, “herşey hazır efendim”, derler. Baba, “abdesti olmayanlar abdest alsın”, diye uyarır. Kimsede bir hareket görülmez. Baba ortaya üç defa uyarır ve yine birşey olmayınca, deneyen kişiyi ismi ile çağırarak, “Gardaş abdestini al gel de başlayalım”, der.

Kaleardılı Ahmed Baba, zaman zaman Bayburt'tan Seyyid Hacı Ahmed Baba'nın köyü olan Sanamer'e şeyhini ziyarete gelir³³. Bu ziyaretlerinde, şeyhine olan saygıdan dolayı bineğe binmez, yürümeyi tercih eder. Adı geçen ziyaretlerin birinde, kendi bağından topladığı bir heybe dolusu armudu hediye amacıyla omzuna alır ve yola çıkar. Yolda bir çeşme başında namaz kılar ve biraz dinlenir. Heybedeki armutlardan iki tanesini yer. Sanamer'e gelip şeyhini ziyaret ettikten sonra hediye olarak getirmiş olduğu armutları takdim eder. Seyyid

³³ Abdülbaki Çınar. Gönül Sultanlarımız

Hacı Ahmed Baba da, “Deginan Ahmed! Getir o armutları taksim edelim” der. Seyyid Hacı Ahmed Baba, heybedeki armutları üçer üçer Kaleardılı Ahmed Baba’ya verir. O da o esnada dergahda bulunan dervişlere dağıtır. En sonunda heybede bir tek armut kalmıştır. Seyyid Hacı Ahmed Baba, o bir armudu halifesi Kaleardılı Ahmed Baba’ya uzatarak, “Deginan Ahmed! Yolda çeşmenin başında iki tane armut yemiştin. Al bu bir armudu! Senin hakkın da üç tane oldu ve tamamlandı”, der.

Şüküfe (Çalışkan) Hoca Hanımefendi (1887-1967) Karasakal Mahallesi’nde dünyaya gelir. Bu mahallede yaklaşık, 1960 ihtilaline kadar kız-erkek yüzlerce kişiye kendi çabalarıyla, dini-ilmi dersler verir ve çok sayıda hafız yetiştirir.

Hakkında sürekli ihbarlarda bulunulmuş olan Şüküfe Hoca, 1930’lu yıllarda, pek çok kez hapse girip çıkmış, para cezası ile cezalandırılmıştır.

Aynı mahallede Ziya Çalışkan ile evli olan Şüküfe Hoca’nın, hem kendi mahallesinde, hem de Bayburt’un tamamında disipliniyle, misafirperverliğiyle tanınan bir kişiliğe sahip olduğu anlatılır.

Bayburtlu Hicrani Baba’nın (1908-1970) gerçek adı Hacı Daşdan olup, il merkezine 38 km. mesafede bulunan Çamlıkoş köyünde dünyaya gelir. Doğduğu köy 1961 yılına kadar İspir’e bağlı olduğundan hem İspirli Hicrani hem de Bayburtlu Hicrani olarak bilinir. Babası İlyas Efendi, annesi ise Feruze Hanımdır.

Hicrani 1926 yılında 18 yaşında iken aynı köyden Safiye ile evlenir. Bu eşinden Şerefettin, Zeynel, İlyas adında üç oğlu ve Gülhanım, Saliha, Hürü adında üç kızı olur. Eşi 1943 yılında vefat edince anneden ayrı baldızı Havva ile evlenir. Şairin ikinci eşinden de Durmuş, Veysel, Mehmet isminde üç oğlu, Leyla, Gülseren ve Sonbahar adında üç kızı daha olur. Hicrani Baba tutulduğu astım hastalığından kurtulamamış, yıllarca çile çekmiştir. 1955 yılında Bayburt Tuzcuzade Mahallesi'ne yerleşmiş olan Hicrani Baba, çok içli şiirleri ile tanınmaktadır. Hicrani, 1938 yılında Bayburt'ta düzenlenen aşıklar şenliğine katılır. Burada dönemin birçok ünlü aşığıyla tanışır. 1939'da Aşık Nihani ile karşılaşan Hicrani, bu karşılaşmadan sonra çevrede iyice ünlenir. Hecenin yanında aruz ölçüsünü de kullanan Aşık Hicrani, şiirlerinde çeşitli konuları işler. Bayburtlu Hicrani hakkında birçok kitap, makale, inceleme yapılmıştır. Şiirlerinin bir bölümü, İlhan Yardımcı tarafından 'Büyük Halk Şairi Bayburtlu Hicrani' (1968) adıyla yayımlanır.

Anlatılır ki, Hicrani 1931 yılında Trabzon'un Akçaabat ilçesinin Zevane (Salıhan) köyünde 22 köylüsü ile çalışmak için bulunurlarken Cuma namazı dönüşü bir fındık bahçesinde uykuya dalar ve o uyku halinde Hakk tarafından aşk badesi içirilir. Daha sonra köyüne dönen Hicrani'nin dili çözülür, söylemeye başlar. Yıllarca Çamlıkoz köyünde ve daha sonra taşındığı Bayburt'ta binlerce şiir söyler.

Nakşibendiyye müntesibi olan Aşık Hicrani Baba'nın mezarı Tuzcuzade Mahallesi Garipler Mezarlığı'nın en üst bölümünde olup, vasiyeti üzerine mezar taşına şu sözleri yazılmıştır.

*Öyle bir güzele olmuşum meftun
Şirinsiz Ferhatım Leylasız Mecnun
Kalu inna lillahi ve inna ileyhi raciun*

Şair

Hicrani DAŞTAN

Ruhuna Fatiha

D. 1908 Ö.1970

Hacı Şaban Temur Efendi Hazretleri (1901-1992) Bayburt'ta dünyaya gelir. Babası Mustafa Efendi, annesi Fadime Hanımdır. Kendisi Rıfai tarikatının Üveysi kolunun Bayburt'taki şeyhidir. Vefatında naaşı, şeyhi Kaleardılı Ahmed Baba Hazretleri'nin Kaleardı Mahallesi Mezarlığı'nda bulunan mezarının yanına defn edilmiştir. Yakın yıllarda çevresi temizlenerek, mezarı üzerinde Bayburt sarıtaşından bir türbe yaptırılmıştır.

Bayburt ilinden olduğu gibi, diğer illerden de onun sohbet meclislerinde bulunmak isteyenler bir hayli çoğalmıştır. Zikir halkasında bir delikanlı gibi saatlerce ayakta zikretmesi, paltosunun içinde döktüğü terle Bayburt'un 40 derecelik ayazında evine gitmesi, hastanede kolunda serum, "Bana bir imam bulun..." diyerek yatsı namazını kılması, hakkında anlatılan olaylardan bazılarıdır. Salı günü kaldırıldığı hastanede aynı günün ikindi namazını son nefesinde iken kılar.

Rıfai yolunun halife halkasından Van'da medfun Yusuf Vaniyi, diğer adıyla Arap Baba'yı ziyarette gittiğinde bir zat, Efendi hazretlerini imtihan etmeye kalkar³⁴. Sohbet biraz ilerlediğinde Van'lı zat, "Git Efendi git! Seninle baş edilmez, şariat senin iliklerine işlemiş", diyerek hata yaptığını itiraf eder.

Evini soyan hırsız için, "Eyvah!.. Bizim malımız bir Müslümanın günah işlemesine sebep oldu", diyerek, göz yaşı döktüğü nakledilir.

Cehri (açık) zikir yapıyor olması hasebiyle, Peygamber Efendimizin hadis-i şerifini hatırlatarak, der ki, "Allah'ı öyle zikredin ki, sizi görenler size deli desinler".

'Kıvır zıvır Mehmet Efendi' lakabıyla da anılan **Mehmet Naim Kahveci** (1902-1997), çocukken medresede başladığı tahsil hayatına medreselerin kapatılmasından sonra da şahsi gayretleriyle devam eder. Vatani vazifesini yapmakta olduğu 1925 yılında, Kiğı'da Kiğı Müftüsü ve aynı zamanda Nakşibendi meşayihinin önemli simalarından olan Muhammed Nurettin (k.s.) Hazretleriyle tanışır³⁵. Onun gözde müridlerinden ve

³⁴ Yusuf-u Naili Hazretleri'nin türbesi, Van Hoşab (Güzelsu) kalesinin eteğinde olup, Arap Baba ismiyle tanınmaktadır.

³⁵ 1835 yılında Kiğı'da dünyaya gelmiştir. O'nun H.1897 senesinde resmi olarak Bayburt'a muallim olarak görev yapar. Talebeleri Onun asabi mizaçlı, dersler konusunda çok titiz, dirayetli birisi olduğunu aktarır. Nakşibendi Tarikatının Halidi koluna mensub olan Şeyh Muhammed Nurettin

vefatından sonra halifelerinden biri olur. Terhis olup Bayburt'a geldiğinde bir müddet daha fıkıh okuduktan sonra, Kığı'dan Mehmet Nurettin Efendi'den kendisine icazetname gelir.

Yaklaşık 20 yıl medresede tahsil gören Mehmet Naim Efendi, Paynıklı (Erikdibi) Hasan Efendi ile Zahit Mahallesinden Hasan Efendi'den ders almış, fıkıh ve hadis ilimlerinde kendini yetiştirmiştir.

Bayburt Ulucamide İslam ilimleri konusunda yıllarca ders veren Mehmet Naim Efendi'nin hiç boş vakti olmaz, sürekli okur.

Mehmet Zahit Kotku Hazretleriyle (1897-1980) birlikte 1972 yılında İstanbul'da İskenderpaşa Camisinde riyazata girer.

Anlatılır ki, zaman zaman ziyaretine gidenler ondan himmet isterler. Onlara, “Ben kimim ki size himmet edeyim. Ben de kendisini kurtarmaya uğraşan bir kişiyim. Size ancak bunun yolunu gösterebilirim.”, der.

Hazretleri Mahmud es-Samini Hazretleri'nin (1812-1892) bağlılarından ve vefatından sonra da halifelerindendir (Mahmud Samini Hz. İçin Evliyalar Şehri Elazığ'a bkn.). M.Nurettin (k.s.) Hazretleri zahiri ilimlerdeki tevazuu ile Kığı Müftüsü olmuş, devrinin en mümtaz, en faziletli alim ve müşidlerinden birisi olmuştur. Muhammed Nurettin Hazretleri ömrünün son demlerini rahatsızlık nedeniyle yerleşmek zorunda kaldığı Antalya'da geçirmiş, Hicri 11935 senesinde 100 yaşlarında vefat etmiştir. Antalya'da medfundur.

Şehit Osman Gazi Baba'nın Selçuklu mimari özelliğini taşıyan türbesi, Çini Mescit Kalesi'ne batıdan bakan ve kendi adıyla anılan Şehit Osman Dağı'nın en üst tarafında bulunmaktadır. Türbenin yanında ikinci bir türbe daha olup, burada yatan için “Şehit Osman'ın Bacısı” gibi yanlış bir söylenti de vardır. Gerçekte ise burada yatan kişinin adı, Emir Azduddin'dir. Türbeler kare kaide üzerine kesme taştan yuvarlak gövdeli olarak yapılmışlardır. Türbelerin üzerleri konik külah ile örtülüdür. Giriş kapısı dışında, gövdenin üst kısmında mazgal pencereler bulunmaktadır.

Buradaki bu iki türbe ile türbelerin yanlarında bulunan eski “Şehit Osman Mezarlığı”nın 1098 yılındaki Bayburt'un fethi ile ilgisi olduğu düşünülür. Şehit Osman Gazi Baba'nın Mengüç Gazi'nin kardeşi, Osman Gazi olduğundan söz edilir. Osman Gazi'nin kardeşi olduğu söylenen Mengüç Gazi, Selçuklu Sultanı Alparslan'ın en seçkin komutanlarından.

Şehit Osman Gazi Baba'nın kız kardeşinin yattığı söylenen (Gerçekte ise Emir Azduddin'in yattığı) üstü çatılı türbedeki mezarın kible tarafında Mollaoğulları'ndan Hacı Osman Efendi'nin kemikleri de gömülü bulunmaktadır. Hacı Osman Efendi'nin kabri Cumhuriyet İlköğretim Okulu'nun bulunduğu yerde iken, okul, kabristan olan bu yerde yapılmaya başlamış, bunun üzerine Hacı Osman Efendi'nin kemikleri alınarak bu

türbeye yerleştirilmiştir³⁶.

Aynı türbede Ahi Emir Ahmedî Zencanî Hazretleri'nin kemiklerinin de gömüldüğü söylenir.

Şehirde adını dönemin evliyalarından biri olan ve Akkoyunlular zamanında yaşamış olduğu ileri sürülen Hemedanlı Şeyh **Veysel Efendi**'den alan bir mahalle bulunmaktadır. Veysel Efendi Camii Osmanlı döneminde yapılmış tek kubbeli, minaresi yakın yıllarda eklenmiş bir mabed olup, aynı adla anılan mahallede bulunmaktadır. Veysel Efendi'nin adıyla anılan çeşme ise caminin hemen bitişiğinde, dış bahçe kapısı girişinde, sağ tarafta yer almaktadır. Hemedanlı şeyh adına bir vakfiye kayıtlıdır³⁷. Yine Veysel Efendi adının yaşatıldığı bir de Veysel Efendi İlköğretim Okulu bulunmaktadır.

Veysel Efendi'nin kabri Tuzcuzade Mahallesi, İmaret Tepesi'ndeki hazirede “Kavsi Azam” yanında bulunmaktadır.

Şeyh Hayran Hazretleri'nin haziresinden Tuzcuzade Mahallesi'ne doğru biraz daha gidildiğinde, Danişmendiler Caddesi kenarında sol tarafta Selçuklu

³⁶ Cumhuriyet İlkokulu önce Tuzcuzade Mahallesi camii yanındaki toprak binada eğitime Ahmet Hasbi Aker bey ile başlar ve eğitim öğretimini sürdürür. Daha sonra Şairzihni mektebinin karşısındaki binaya taşınır ve daha sonra da günümüzdeki binaya (taş bina) taşınır ve 1933 yılında eğitim öğretimi başlar.

³⁷ Yunus Özger. XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900). Doktora Tezi. Atatürk Üni. Erzurum. 2007

dönemi yapısı olduğu görünümü veren bir türbe bulunur. Bu türbenin halk arasındaki adı, “kümbet”tir. Batı yönüne açılan (Şehit Osman Dağı’na bakan) bir kapısı vardır. Türbenin kapısına iki yandan taş merdivenlerle çıkılır. Kümbetin doğu, güney ve kuzey yönlerinde üç tane dikdörtgen görünümlü pencere yer almaktadır.

Türbenin alt tarafında kabir bölümü bulunmakta olup, burada önceleri yedi tane mezar yer almaktaydı. Alt odada birisi doğuya, diğeri ise güneye bakan iki tane de ışıklık bulunur. Burada yatan kişilerin Ahmedi Zencani’nin altı oğlu ve müridi olduğu sanılmaktadır.

Şeyh **Haydar Han Efgani** Hazretleri Bayburt medreselerinde dersiamlık yapmıştır. Kabri eski “Demirciler” içerisinde bulunmaktadır. Bu yere günümüzde bu şeyhin adı verilmiştir. Haydar Han Caddesi üzerine açılan kapısından içeriye girildiğinde, üç tarafı kapalı olan ve ağaçlarla bir bahçeyi andıran bu yerde, kible yönündeki anıt armut ağacının dibinde Şeyh Haydar Han Efgani Hazretleri’nin kabri yer almaktadır.

Şeyh Haydar Han Efgani Hazretleri’nden söz eden belgelerden, adına bir de zaviyenin var olduğu görülmektedir.

Mermerden yapılmış olan mezar taşında şu yazılar yer alır:

*“Hüvelbaki
Efganistani
Şeyh Haydar*

*Han Hazretlerinin
(Ruhuna) Fatiha”*

Sandıkçı İbrahim Baba, Bayburt’un Pınargözü (Kilhos) köyünden olup, asılları Erzurum’dan gelmedir. Sandıkçı İbrahim Baba namıyla anılan kişinin mezarı, Şehit Osman Dağı’nın yamaçlarında bulunmaktadır. Mezarı yeşile boyalı demir parmaklıkla çevrilidir.

Sandıkçı İbrahim Baba’nın halifesi Ali Polat Efendi olup, bu kişi Kamalı Ali lakabıyla tanınır. Kamalı Ali Efendi’nin türbesi ise Pınargözü köyünde bulunmaktadır. 1884-1981 yılları arasında yaşamış olan bu zatın Sürmene ve Araklı ilçelerinin bazı köylerinde müridleri vardır. Bayburtlu Kamalı Ali’nin halifesi ise Çaykara’nın Demirkapı (Haldizen) köyünden Rıza oğlu Hacı Yusuf Alkan’dır³⁸.

Salih Efendi Ulu Cami karşısında, Bakırcı Ziyaeddin’in dükkanının bulunduğu yerde Kadirilerin Dergahında şeyh idi. Dergah postu, Tomlacıklı Molla Beşir Efendi’nin ardından Salih Efendi’ye verilir. Yüz yaşından fazla ömür süren Salih Efendi’nin çocuğu yoktu. Hanımı Fehme Hanımdı.

Ramazan ayı geldiğinde gözlerine bir hal olur, tamamen kapanırdı.

³⁸ Hacı Yusuf Alkan’ın mezarı Trabzon Sülüklü mezarlığının girişinde, sağ yamacında, annesinin mezarının yanındadır. 19 Mayıs 1935 günü doğmuş, 8 Mayıs 1990 Salı günü vefat etmiştir.

Salih Efendi'den sonra Kadiri Dergahı **Münür Alptekin** Beye devrolur.

Sadrü'sh Şeria türbesi Camii Kebir Mahallesinde, Yeni cadde üzerinde, Kırkçeşmenin güneyinde bulunmaktadır³⁹. Yakın zamanda onarılmış bir ziyaret yeridir. 1903 yılında türbeye II. Abdülhamit Han tarafından tamiriyle ilgili bir kitabe eklenir. Kültür Bakanlığının envanter kayıtlarında kaynak gösterilmeden 1277 yılında inşa edildiği belirtilmektedir. 1931-32 yıllarında Bayburt kent merkezinde yer aldığı bilinen Sadr'üş-Şeria türbesi ve şehrin eski mezarlığı yıktırılmıştır. Günümüzde 1932 yılına ait altı satırlık Osmanlıca ve yedi satırlık Türkçe kitabeden oluşan bir kaide ve etrafı demir parmaklıklarla çevrelenmiş bir sanduka bulunmaktadır⁴⁰.

³⁹ Methiye Gül Çöteli. Bayburt Kent Dokusunun Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üni. Kayseri. 2005

⁴⁰ Hanefi fıkıh ve kelam alimi Sadrüşşeria, Buhara'da pek çok alim yetiştiren bir aileye mensuptur. Bazı modern çalışmalarda Türk olduğu iddia edilmiş olsa da kaynaklar soyunu sahabeden Ubade b. Samit'e dayandırır. Hayatı Moğol istilasının hüküm sürdüğü bir döneme rastlayan Sadrüşşeria'nın memleketi Buhara 1273'te İlhanlılar tarafından işgal edilerek şehir ve halkı tamamen imha edilir ve bir müddet burada insan yaşamaz. Bu sıralarda ailesiyle birlikte Sadrüşşeria da Kirman'a kaçarak. İbn Battuta Buhara'ya uğradığında Herat'tan yeni dönen Sadrüşşeria ile buluşmuş olduğunu söylemesinden muhtemelen dedesinin vefatından sonra Herat'a geçtiği ve daha sonra memleketine yerleştiği anlaşılmaktadır. 1346'da Buhara'da vefat eder. Sadrüşşeri, anne ve babası,

İl merkezine 25 km. mesafedeki *Akşar* kasabasında bulunan **Oslu Baba** türbesi, Bayburt taş işçiliğinin en güzel örneklerinden biridir. Türbe, bir platform üzerinde, muntazam blok taşlardan yapılmış olup, kare planlıdır. Yapının giriş kapısı üzerindeki iki kabara dışında herhangi bir süsleme elemanına rastlanmaz. Türbenin giriş kapısı dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış olup, yuvarlak kemerlidir. Kemerlerin iki yanında da süsleme elemanı olarak iki kabara görülmektedir. Duvarların en üst noktasında kurt dişlerini andıran bir firiz dört köşeyi çevirmektedir. Türbenin üzeri merkezi bir kubbe ile örtülmüştür. Türbenin hemen dışında sanduka şeklinde bir mezar bulunmaktadır.

Oslu Hoca (Hasan Efendi), daha çocukluk yıllarında ailesiyle birlikte, Sürmene ilçesinin dağlık köylerinden olan Os'tan göç eder. Tahsil hayatına Harput'ta başlar, bir müddet sonra Erzincan'da devam eder. Buradaki medrese tahsilinden sonra Bayburt'un Hart (günümüzde Aydıntepe) nahiyesine geçerek, Hacı Osman Efendi'den aldığı derslerle medrese eğitime devam eder. İcazetini Hacı Osman Efendi'den aldıktan sonra Bayburt'un Balahor (günümüzde Akşar Beldesi) köyüne yerleşir.

Hasan Efendi iki kez evlenir. İlk hanımı Balahor köyünden Feyzibeylerden Dudu Hanım, diğeri ise

çocukları ve ebeveyninin dedeleri Buhara'da Şer'abad Kabristanında ve defnedilmiştir.

Bayburt merkezden Makbule Hanım'dır. Bu evliliklerden Hasan Efendi'nin altı oğlu dünyaya gelir. Oğullarından bazıları da ilim tahsil ederek, çeşitli yerlerde hocalık (müderrislik) yapmışlardır. Bunlar arasında Ziya Efendi, İstanbul'da talebe iken askere alınmış ve tabur imamı olarak Filistin cephesine gitmiş, ancak geri dönmemiştir. Hacı Hasan Efendi, hac ziyaretini yakın arkadaşı Hacı Mahmut Efendi ile birlikte 1849-1851 yılları arasında yapmıştır. Muhtemelen Hac ziyareti sırasında, Şam, Mekke ve Medine'de astronomi, doğa bilimleri ve İslam hukuku üzerine eserler veya dersler vermiş olduğu da söylenir.

Bir çok talebe yetiştirmiş olan ve ilme büyük değer veren Oslu Hoca'nın, geniş bir kitaplığı bulunup, ölümünden sonra bu eserleri varisleri tarafından, itina ile muhafaza edilmişse de 160 yıllık zaman zarfında dağılmış ve kısmen zayi olmuştur.

Anlatılır ki, bir gün küreğine dayanmış bahçesini sularken, yoldan geçen bir şahıs sorar.

- Hocam bu bahçe senin mi?

- Hayır, ben nöbetçisiyim... (Bu sözleriyle mülkün hiçbir zaman kimsenin malı olmadığı, yalnız Allah'ın olduğu ve bizlerin, bu mülkün nöbetçisi olduğumuzu anlatmak ister.)

Yine medrese arkadaşlarından, Oruçbeyli köyünde oturan ve zamanın büyük alimlerinden, İrşadi Baba ile anlaşırlar. "Hangimiz evvel ölürsek, diğeri cenazeyi

yıkayacak”. Bir müddet sonra İrşadi, Hakk’ın rahmetine kavuşur. Aynı gün Oslu Hoca’ya haber gönderirler. Yalnız haberci yolda iken, kendisine ayan olan Oslu Hoca çoktan yola çıkmıştır. Yarı yolda haberci ile karşılaşır, haberci hocayı tanımadığı için Oslu sorar.

- Sen Siptoroslu’musun?..

–Evet.

–İrşadi’den haber varmı?

- Sizlere ömür, vefat etti de, Oslu Hoca’yı almaya gidiyorum...

– Öyle ise dön geri, Oslu Hoca benim.

Hoca, İrşadi Baba’yı yıkamaya başlar. Sağ tarafını yıkarken sağa, sol tarafını yıkarken sola doğru kendiliğinden dönen İrşadi için Oslu Hoca şöyle söylenir. “Ey koca İrşadi, kendini bir çubuğun altına, arkasına sakladın da, seni tanıyamadık.” Denilir ki, İrşadi o zamanlar uzun çubukla sigara içermiş, Oslu da buna karşı çıkarmış ve tarizde bulunurmuş.

Trabzon–Araklı’daki Os Camii’nin dış kapı kitabesinde, İrşadi Baba imzasıyla yazılmış dokuz mısralık beyitle Oslu Hoca anlatılır.

“ Olup kanun evailden Tevarih yazmak adettir,
Ona bir taş bina etmek Hakk’a yüzyıl ibadettir,
Bana bir sikke-i Hakan,verirse sıtk ile bir kul,
Gelir bin gününe karşı, elin sanma garabettir
Kamu dillerde maruftur, muhakkikler dakikinden,
Müderres Oslu Mevlana ana sahip delalettir
Nasihat eyleyüp daim, oluptur bi işü Halk’a,

Hüda'nın Şer'i ahkâmın edip tebliğ fetanettir
Cihanın buğdu kurbinden, sorup anı gelür talip, eğer bir
belde içinde bulunursa nedarettir
İdip bir Camii kübra, sanasın Mescid-i Aksa,
Tarikat'ta Hüda'nın ol büyütlü una refakattir
Demişlerdir mükellimler ki her dilde misap dur kim?
Karıncanın nufakkası Süleyman'a sedarettir
Bu kez sail sual etse, neye yüz tutmuştur tarih?
Sene Bin iki yüz elli yedisinde (: 1257) imarettir
Veli söz gurbuna irsin, dokuz beyt ile İrşadi,
Anı İrfan olan anlar hıraz etmek ne hacettir.”

Oslu Hoca'nın türbesi kendi adıyla anılan tepe
üzerindedir. Oğulları, Hanefi, Hacı Osman, İbrahim,
Mustafa Hoca, Mecit, Yusuf Efendiler tarafından
yaptırılmıştır. İçerisinde iki mezar bulunmakta olup birisi
kendisine, diğeri ise hanımı Dudu Nine'ye aittir. Türbe
dışında yer alan mezarlar ise torunlarındandır.

Mezarın, sarıklı olan baş şahidesinde, sonunda
tarih de olan, on satırlık bir kitabe bulunur⁴¹.

Hüve'l-Hayyü'l-Bâki
Hâza rikkatü'l-'ulemâü ve kudretü'l-füdalâü
Câmi'u'ş-şerifeti'l-tarikati ma'deni'l-ma'rifeti ve'l-
hakikati
... mecâlisi muhyi'l-medârisi izzetü't-tâlibin
Zâde'l-muhassilin el-Hâc Hasan Efendi el-müştehir
Kara Ahmedzade ziyâde ve kâne rahmetü'l-lâhi

⁴¹ Mehmet YAVUZ. Oslu Müderris Hacı Hasan Efendi ve
Onun Manevi Etki Alanında Oluşan Mimari Yapılaşma

‘Aleyhi ‘âbiden ve zâhiden müteşerrian ve müteverrian
El-mevlid el-sürmenevî Osî
El-muvattan el-Bayburdî Bâlâgorî
Gafera’l-lâhü lenâ ve leküm ve sâiri’l-mü’minîn
Sene 1284 el-fâtiha [1868]

Oslu Müderris Hacı Hasan Efendi, yaklaşık 82 yıllık hayatı sonunda arkasında, yetiştirdiği pek çok talebe ve altı hayır eseri ile geniş bir manevi etki alanı bırakır. Bu eserler Os (Turnalı) Köyü Camii, Bifara (Pervane) Köprüsü, eski Dağbaşı yolu üzerinde bir Irmak Köprüsü ile Namazgâhlı bir Çeşme, bir değirmen ve Akşar) köyünde bir sığır eğreğidir.

Eski ismi Pazahbun olan ve il merkezine 32 km. mesafede bulunan *Alapelit* köyünde köy eşrafi tarafından inşa ettirilmiş olan medresenin 1898-1900-1901 ve 1903 yıllarında 5’er ve 1899’da ise 8 talebesi bulunmaktaydı. Aynı yıllarda müderrisi **Hacı Ahmed Efendi** idi. Hacı (Molla) Ahmet (Akkuş) Efendi’nin türbesi aile kabristanında bulunmaktadır.

Anlatılır ki, Hazreti Ali’nin oğlu **Muhammed Hanefî** Hazretleri Korut (Koruk) düzündü küffarla savaşmış, Selvi ile evlenmesi efsanelere, hikayelere konu olmuş ve *Balca* köyünde şehit düşmüştür⁴². Osmanlı

⁴² Siyasetin dışında kalmaya çalışan Muhammed b. Hanefiyye (Medine. 637- Medine. 700) dönemin büyük alimleri arasında sayılır. İmametini kabul eden Keysaniyye fırkası onun gerçekten ölmediği, nerede bulunduğu, imametinin daha sonra

Devleti zamanında Burla Hatun, Ermeni işgalinden sonra ise Berne ismini alan köye Cumhuriyet döneminde çok ve kaliteli bal üretildiğinden dolayı ‘Balca’ ismi verilmiştir. İl merkezine 12 km. mesafede bulunmaktadır.

İl merkezine 21 km. mesafede bulunan ve eski ismi Ağunsos olan *Çayırözü* köyünde Sahabe-i Kiramdan Seydi Halim bin Hatip Hazretlerinin türbesi bulunmaktadır.

Bamsı Beyrek’in türbesi, Bayburt’un iki km. doğusunda bulunan *Erenli* (Duduzar) köyünün batısında bir tepe üzerinde yer almaktadır. Bu türbenin Dede Korkut hikayelerinde ismi geçen ve o dönemin önemli kişilerden biri olan Bey Böyrek’e ait olduğu sanılmaktadır⁴³. Halk arasında ziyaret olarak da bilinen

kime intikal edeceği gibi konularda farklı kollara ayrılır. Özellikle Kerbiyye fırkası onun ölmediğini, Medine yakınlarındaki Radva dağında yaşadığını, kendisine yiyecek ulaştırıldığını, yanında bulunan bir aslan ve kaplan tarafından korunduğunu, bu durumun Allah’ın dilediği bir zamana kadar devam edeceğini, zamanı gelince mehdi olarak ortaya çıkıp hakimiyetini kuracağını iddia eder. Muhammed b. Hanefiyye’nin kahramanlıklarının anlatıldığı, konusu tarihi olaylara uygun olmayan dini-destani hikayeler kaleme alınmıştır.

⁴³ Bamsı Beyrek’in adına Dede Korkut hikâyeleri dışında da rastlanır. Oğuzlar arasındaki iç savaşın anlatıldığı hikâyede, Bamsı Beyrek’in kaçırılmasından da bahsedilir. İç Oğuz ve Dış Oğuz arasında düşmanlık başlamıştır. Bamsı Beyrek’in kendisi İç Oğuz’dan olup karısı Dış Oğuz’dandır. Dış Oğuz beyleri Beyrek’i yanlarına çağırıp kendilerini desteklemesini isterler.

bu mezar, sonradan ilave edilen dikdörtgen şeklinde bir taş bina içinde yer alır.

Bayburt, Türk kültür tarihi bakımından Dede Korkut hikayelerinin teşkil ettiği saha içinde bulunması bakımından da önem taşır. Hikayeye göre Bayburt bir Hristiyan beyine aittir. Kralın askeri bir fırsatta Bey Böyrek'i 39 arkadaşı ile birlikte esir edip 16 yıl burada hapseder⁴⁴. Fakat Beyrek'in söylediği türküyü duyan kralın kızı kendisine aşık olmuş ve onu zindandan kurtarmıştır. Etrafına yeterli kuvvet toplayarak bir gece baskın yapan Beyrek, keçilerin boynuzlarına dikilmiş mumlarla kaleyi muhasara edince, kral korkup kaleyi teslim etmiş ve Beyrek kralın kızı ile evlenmiştir. Çeşitli varyantlarıyla günümüzde de Bayburt ve civarında yaşayan bu halk hikayesi, kalenin halk muhayyilesindeki yerini göstermesi bakımından da önemlidir.

Erenli'deki ikinci türbe köyün önündeki kayalık tepede bulunan **Abdulvehab Gazi** ziyaretidir⁴⁵. XVI.

Beyrek ise İç Oğuz'un başındaki Salur Kazan'ın en yakın dostudur ve ona ihanet etmez.

⁴⁴ Osman Turan. Bayburt. İslam Ansiklopedisi. MEB Yayınları. İstanbul. 1979

⁴⁵ Bayburt'un Erenli köyündeki türbe hakkında Abdulvehhab Gazi Hz. Külliyesi Yaptırma Yaşatma Tanıtma Derneği tarafından yapılan açıklamalarda, "Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığındaki Evrak dosya 15070, sayfa 1-a daki yazınsal metinlerin çevirisi sonucu Erenli Köyünde yatan Metfun zatın Hz. Muhammed'in sancaktarı Abdulvehhab Gazi olduğu 08.02.2007 tarihinde Kültür Bakanlığı Erzurum Kültür ve

asra ait kayıtlarda adına köyde bir zaviye bulunduğu görölmektedir.

Ayrıca, Erenli köyünde mahalle içinde Abdulvehhab Gazi'nin halefi Tabiin Seyyid Battal Gazi'nin makamı ile Abdulvehhab Gazi türbesinin yanında yedi adet Sahabe-i Kiram kabri, ve Tek Çiçek tepesinde Ahlat Şahı Burhanettin Veli'nin türbesi bulunmaktadır⁴⁶.

Genç Osman'ın babası olan **Şeyh Musa**'nın mezarı eski ismi Giv ve Alınyurt olan ve il merkezine 21 km. mesafedeki *Gençosman* köyünde, ilkokulun hemen altında bulunmaktadır. Şeyh Musa'ya ait olan ev, yakın bir zamana kadar (Seksenli yıllara kadar) eski durumunu muhafaza etmekte idi. Şimdi ise sökölerek yeniden yapılmıştır. Önceki döneme ait yalnız “ocaktaşı” durmaktadır.

Anlatılır ki, Sultan IV. Murad, Bağdat'ı fethetmek için bir veya iki defa kuşatır, fakat almaya muvaffak

Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilmiş, aynı bahçede 10 metre doğusunda bulunan mezarın ise Dede Korkut Efsanelerinde geçen Bamsı Beyrek'e ait olduğu belirlenmiştir”, denilmektedir.

⁴⁶ Ermenşahlar Beyliği, Sökmenliler Beyliği de denilen Ahlatşahlar Beyliği, Ahlat'ta, 12. yüzyıl başlarında kurulmuş olan bir Türk devletidir. 1207 tarihinde son bulan beyliğin yöneticileri arasında Burhanettin isimli bir beye rastlanmadı. Medfun bulunan zatın bu ünvanla anılması, sadece Ahlatlı olmasından kaynaklanabilir.

olamaz. Bir gece rüyasında, “Bayburt’un Giv köyünde Şeyh Musa’nın oğlu Genç Osman’ı ordumuza ilhak ederseniz Bağdat’ı alırsınız.”, denilir. Padişah kalkıp, Alinyurt köyüne yola çıkar. Şeyh Musa, şimdiki mezarının bulunduğu yere gelip Padişahı bekler. Hanımına der ki, “Hanım, hazırlıklı ol, bugün iki tane Aziz misafirimiz gelecek...” Padişah’la Veziri gelirler. Padişahla, Vezirle selamlaşıp, onları alıp, evine götürür; Yatsı namazından sonra, Padişah Şeyh Musa’ya meramını söyler. “Oğlunuzu alıp, orduya katıp, Bağdat’ın fethine göndereceğim...” Derler ki, “Kurban olsun...” demese idi, belki de Genç Osman şehid düşmeyecekti.

Anlatılır ki, Genç Osman Bağdat’ta şehit düştükten sonra Padişah Sultan IV. Murad, Genç Osman’ın adına ve onun varislerine bazı dükkân ve hanlar bahşeder. Buralardan gelen paraların üçte bir kısmı Gez Hanları’nın önündeki köprüye (Giv Köprüsü) harcanır, yine üçte biri Genç Osman’ın onyedî varisine teslim olurmuş. Birinci Cihan Harbine kadar yani, seferberliğe kadar bu durumun böyle sürmüş olduğu söylenir.

Eski ismi Aksunk olan ve il merkezine altı km. mesafede bulunan *Gümüştü* köyünde **Kitapsız Mustafa Efendi** (1850-1927) Hazretlerinin türbesi ile **Akerzade Ahmet Efendi** ve **Kumbasarzade Fahreddin Efendi**’nin türbeleri bulunmaktadır. Mustafa Efendi’nin aslının Arap yarımadasından olduğu ileri sürülür. İslâmı tebliğ için Orta Asya’ya gitmiş, oradan da Türk Cumhuriyetlerine geçmiş ve daha sonra da Bayburt’a

gelmiş ve buraya yerleşmiş olduğu anlatılır. Kitapsız Hoca Mustafa Efendi'nin babası Molla Ömer Efendi'nin Zahit Efendi Camiisinde imam olarak görev yapmış olduğu nakledilir. Molla Ömer Efendinin üç oğlu vardır. Bunların büyüğü Mustafa Efendi, ikincisi Hafız Hüseyin, üçüncüsü Hasan Efendi'dir.

Kitapsız Mustafa Efendi üç evlilik yapmış, bu evliliklerinden bilinen altı çocuğu olmuştur. İsimleri Mollla Şakir, Ukkâşe, Molla Mahmut, Ahmet, Naciye ve Seniha'dır. Talebelerinden Zeki Efendi'nin anlattığına göre, Kitapsız Mustafa Efendi Evliyaullahtan olup Kırkların içinde yer almış, hatta Üçlere de karışmıştır. Mustafa Efendi insanların faydalanması için kitaplar yazmış, ancak talebeleri kitapları çoğaltamamıştır.

Kitapsız Mustafa Efendi'de bazı manevi haller görülmüş ve 'Kitapsız' lakabının hocası tarafından konulmuş olduğu nakledilir.

Rivayet edilir ki, Mustafa Efendi'nin Osmanlı Rus Savaşında kürkü mermilerle delik deşik olmasına rağmen kendisine kurşun işlemez⁴⁷.

Kitapsız Hasan Efendi türbesi, Bayburt ilinin beş km. doğusunda Erzurum kara yolu üzerindedir. Rıfai Şeyhlerinden olup Bayburt'un Kaleardı Mahallesindendir. 1860 yılında doğduğu ve 1922 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Bayburtlu

⁴⁷ Yaşar Kalafat. Siirt Yöresinde Yatırlar Etrafında Şekillenmiş Halk İnançları ve Kesikbaş Motifi

evliyalarındandır. Kitapsız lakabının, kendisine sorulan herhangi bir soruyu hiç bir kitaba bakmadan anında ve en doğru şekilde cevaplandırmasından dolayı verilmiş olduğu nakledilir.

İl merkezine 40 km. mesafede bulunan *İğdir* köyünde, Osmanlı medreselerinde yetişmiş ve kerameti zahir müderris **Salih Efendi**'nin ziyaretgahı ile birlikte 120 yıllık pahar (çeşme) ve İğdir köyü medresesinin kalıntıları ve 125 yıllık Çoruh nehri üzerinde yapılmış tahta köprü mevcuttur. Medrese köy eşrafi tarafından tesis edilmiştir. Talebe sayısı altı olan medresenin 1898-1903 yılları arası müderrisliğini Salih Efendi yapmaktadır⁴⁸.

İl merkezine 30 km. mesafede bulunan *Karşıgeçit* (eski ismi Milehi) köyünde Sahabe-i Kiramdan **Zeyd bin Harise** ile **Zeyd bin Sabit** ve ayrıca dokuz adet Sahabe-i Kiram kabri yer alır⁴⁹.

İl merkezine 12 km. mesafede bulunan ve eski ismi Kalbular olan *Kavakcık* köyünde Sahabe-i Kiramdan **Abdullah el-seyyid-i Halil** Hazretlerinin türbesi

⁴⁸ Yunus Özger. XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900). Doktora Tezi. Atatürk Üni. Erzurum. 2007

⁴⁹ Zeyd Ashâbın ileri gelenlerinden olup, Resûlullah (s.a.s)'ın en çok sevdiği arkadaşlarından. Zeyd b. Sâbit, ashâbın en âlimlerinden biriydi. Sadece Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemekle kalmamış, mirasla ilgili feraiz ilmini de çok iyi öğrenmişti. İki sahabe de Bizans ile yapılan ilk savaş olan Mute Savaşı'nda şehid olmuştur.

bulunmaktadır. Köyde Gökçeşeyh zaviyesi adlı bir zaviye bulunmaktaydı. 1530'da meşihatlık görevini Şeyh Veli isminde bir zatın yaptığı (Kösce Şeyh) zaviyenin, Kalbulas köyüne ait bir çiftlikten oluşan 720 akçelik geliri mevcuttu.

İl merkezine 35 km. mesafede bulunan *Kop* köyünde, kayıtları XVI. asra uzanan Şeyh Mehmed Zaviyesi adlı bir zaviye bulunmaktaydı. **Seyyid Muhammed Baba Çağırğan** bu köye, kardeşi **Seyyid Nasuhi Baba Çağırğan** ise il merkezinde Şingah mahallesine yerleşmişti.

Kent merkezine 15 kilometre mesafede bulunan Konursu Beldesi'ndeki 1812 yılında çivi kullanılmadan inşa edilen cami, ahşap işçiliğinin bölgesel özelliklerini de barındıran kırlangıç tavan, ceviz ağacından yapılan mahfil, minber ve vaaz kürsüsündeki el işçiliği ile dikkati çeker⁵⁰. Giriş üzerinde yapım kitabesi, güney cephede iki dua kitabesi, kuşevi ile minber üzerinde tek satırlık birer kitabe bulunmakta olup güney cephede pencere alınlığındaki ay yıldızın altında 1308 tarihi yazılıdır⁵¹. Cami ile bağlantılı olan çeşme üzerindeki kitabe ile birlikte toplam yedi kitabe bulunmaktadır.

Dede Korkut Türbesi, il merkezine 32 km. uzaklıktaki *Masat* Köyü sınırları içinde, köyün hemen

⁵⁰ <http://www.konursu.bel.tr/>

⁵¹ Haldun Özkan. Bayburt Konursu Ulu Camii ve Çeşmesi

çıkışında yer almaktadır. Vaktiyle halk arasında Ali Baba ismi ile tanınan bu türbenin mimarisi çok eski yıllarda yapıldığını göstermektedir. Osmanlı belgelerinde, “Ali el Şehid” diye geçen bu kişi adına ayrıca bir zaviyenin de bulunduğu görülür. Bayburt çevresine İslamı tebliğ etmek için gelen Ali Baba Hazretleri’nin burada bulunan Rum askerlerince şehit edildiği sanılmaktadır.

Aynı zamanda bu türbenin Dede Korkut’a ait olduğu da rivayet edilmektedir. Türbe üzerinde 1318 tarihi bulunmaktadır. Türbe kare bir kaide üzerinde, kare planlı olarak inşa edilmiştir. Türbenin üzeri yüksek bir kubbe ile örtülmüştür. Yuvarlak kemerli giriş kapısı ve kapının üzerinde küçük bir mazgal pencere bulunmaktadır.

Her yıl temmuz ayında "Bayburt Dede Korkut Uluslararası Kültür-Sanat Şölenleri" kapsamında köyde etkinlikler düzenlenmektedir. Bayburt Valiliği kente sosyal, kültürel, bilimsel, sportif, ticari ve ekonomik canlılık kazandırmak amacıyla bir şölen düzenlemeyi planlamış, şölene Orta Asya’dan Anadolu’ya göçen Alperenlerden biri olan ve bütün Türk lehçelerinde ve coğrafyalarında tanınan, hikayeleri dilden dile anlatılan bu ulu büyüğün adını vermeyi uygun bulmuş ve 1995 yılından itibaren ‘Dede Korkut Kültür-Sanat Şölenu’ni düzenlemeye başlamıştır⁵².

Şölen Türk dünyasında büyük yankı bulmuş;

⁵² <http://www.bayburt.gov.tr/>

Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Balkar–Karaçay, Dağıstan, Kazakistan ve bağımsızlığını ilan eden diğer Türk Cumhuriyetlerinden çok sayıda katılım gerçekleşmiştir. Türk Cumhuriyetlerinden Bayburt’a gelen bilim adamları Dede Korkut’la ilgili tebliğler sunmuşlar, kendi coğrafyalarındaki izlerin etkisinden söz etmişlerdir. Dede Korkut’u bizim olduğu kadar kendi edebiyatlarının da en büyük değeri ve Türk dünyasının coğrafyalar üstü ortak ve en büyük kişiliği olarak nitelemiş ve sahiplenmişlerdir.

Bayburt Dede Korkut Kültür–Sanat Şöleninde anılmaya başladıktan sonradır ki, UNESCO 1999 yılını Dede Korkut’un 1300. yılı olarak kabul eder. Bayburt’ta 2013 Temmuzunda içinde 19.su düzenlenen Dede Korkut Kültür–Sanat Şölenlerinde Dede Korkut, artık sadece Bayburt ve Türk Dünyası ile sınırlı kalmamış, bütün dünyanın ortak değeri olarak uluslararası bir nitelik kazanmıştır.

Dede Korkut Türk edebiyatında kendi adıyla anılan hikâyelerin anlatıcısı olan yarı efsanevî bilge kişidir⁵³. Zeki Velidi Togan, Dede Korkut İslam’dan önce yaşamış olmakla birlikte menkıbede Hz. Peygamber zamanına da yetişmiş gösterildiğinden, onun Göktürkler devrindeki Oğuz yabğuları katında bulunan bir Türk bilgisi sayılabileceği görüşündedir. Korkut Ata’nın ölümüyle ilgili olarak Kazaklar arasında yaygın olan menkıbeye

⁵³ Orhan Şaik Gökyay. Dede Korkut. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 9

göre, yirmi yaşında iken rüyasında aklar giymiş bazı yaratıklar ona kırk yıl yaşayacağını haber verir, bunun üzerine Korkut ölümsüzlük istemeye karar verir. Karşılık beklemeden hastalara yaptığı yardımlar Allah katında makbule geçer ve bir gün uykuda iken Allah ona, "Ölümü kendin arzu etmedikçe ölmeyeceksin", der. Onun ölümü hakkında oldukça zengin başka rivayetler de vardır.

Dede Korkut göçebe Türkler'in yüceltip kutsallaştırdığı, bozkır hayatının geleneklerini ve törelerini çok iyi bilen, kabile teşkilatını koruyan bir Oğuz büyüğüdür.

Dede Korkut hikayeleri Türk ahlak ve törelerinin, inançlarının, kahramanlıklarının otantik olarak anlatıldığı bir eserdir. Bu hikayelerin XV. yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir. Kitabın yazıldığı yer olarak da genellikle Akkoyunlular'ın hüküm sürdüğü saha, yani bugünkü Kars ve Erzurum dolaylarındaki yerler kabul edilmektedir.

Dede Korkut hikayelerinde İslamiyet'ten gelen etkinin yüzeyde kaldığı ve bunun bir ciladan ibaret olduğu yolundaki görüş ilk olarak Barthold tarafından ortaya atılmış, M. Fuad Köprülü ve Abdülkadir İnan da bu görüşe katılmışlardır. Bununla birlikte, Dede Korkut Kitabı bir Müslüman ermişin kitabıdır ve her Müslüman bunu ilk okuyuşta kolayca anlayabilmektedir.

Ayrıca, Masat'da Dede Korkut türbesinin yanında Kazanhan Veli ve Maksut Efe Türbeleri bulunmaktadır.

Halk arasında **Kavuk Dede** diye adlandırılan, gerçekte ise vakfiyelerde Ahi Oğul Beg diye söz edilen kişi olup, Bayburt ili merkezine onbir km. mesafede bulunan *Mutlu* köyünde yaşamıştır. Kendisi Ahi Emir Ahmedî Zencanî Hazretleri'nin soyundan gelmekte olup, XVII. yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır. Kavuk Dede, Mutlu Köyü'ndeki Ahi Emir Ahmedî Zencanî'nin vakfından olan tarlalarla, yine aynı vakıfla desteklenen köydeki mescitte imamlık yapıp, bu mescidin mütevellî heyetinden olduğu sanılmaktadır. Kabri Mutlu Köyü mezarlığında olup, burası sürekli ziyaret edilmektedir.

İrşadî Sülalesi Hazretî Muhammed (s.a.v) Efendimize dayanmaktadır. **İrşadî Baba** (1807–1873), Erzincanlı Vehbî Hayyat (Terzî Baba) Hazretlerinden ders almış olup onun halifelerindendir. Kabri il merkezine 24 km. mesafede bulunan ve eski ismi Siptoros olan *Oruçbeyli* köyündedir.

İrşadî Baba'nın deyişleri tasavvufidir. Anadolu'nun her yöresinde haklı bir şöhret edinmiştir. Kendisinin başladığı “Kıyasü'l-Enbiya” ismindeki eserini noksan bırakmış, “Bu eserimi torunum tamamlayacaktır.”, diye buyurmuş, gerçektende torunu Küçük İrşadî (Ağlar Baba) bu eseri tamamlamıştır. İrşadî Baba Hazretleri'nin halk arasında anlatılan menkıbelerinden birisi şöyledir.

İrşadî Baba Rize taraflarında bir seyahate çıkar. Bülbul beslemeye meraklı bir kahvecinin dükkanında

otururken, kafeste bulunan bülbülün tam yedi seneden beri ötmediğini söylerler. İrşadi Baba, “Ben bu bülbülü öttürürsem onu azad eder misin?”, diye sorar. Kahveci kabul eder. İrşadi Baba da bülbüle dönerek aşağıdaki beyti söyler, sonra bülbül başlar ötmeye. Kahveci de sözünde durarak bülbülünü azad eder.

*Açıldı laleler yaz bahar oldu
Gine dost bağına girdin mi bülbül
Doğru söyle Yaradan'ı seversen
Yazdan ayrılalı güldün mü bülbül?*

Oruçbeyli köyünde dünyaya gelen **Ağlar Baba**’nın (1881-1958), gerçek adı İrşadi (Battal) olup, adaşı olan dedesinden ayırdetmek için bazıları ona, ‘Torun İrşadi’ de derler. Şiirlerinde birden fazla mahlas kullanmış, hemen bütün şiirlerinde dini-ilmi konulara yer vermiştir. Babasının adı Ahmed Efendi, anasının adı ise Ümmü Gülsüm Hanım’dır. Ünlü mutasavvıf Büyük İrşadi Hazretleri dedesi olup, onun yarım bıraktığı “Kıyasü’l Enbiya”yı da tamamlayarak dedesinin, “Bunu torunum tamamlayacak.” sözünü doğru çıkartmıştır.

Ağlar Baba da dedesi Büyük İrşadi gibi Nakşibendi Tarikatı’nın Üveysi kolunun Bayburt’taki şeyhi idi. Bütün hayatını ibadetle ve dünya işlerinden çiftçilik yapmakla geçirmiş biri olarak örnek bir kişiliğe sahipti. Ağlar Baba’nın her “Allah” sözü söylendiğinde aşkla ağlayıp gözlerinden yaş gelirdi. Onun içindir ki herkes ona “Ağlar Baba” demişti. O da bundan ötürü

şiiirlerinde bu adı mahlas olarak kullanmıştır.

Ağlar Baba on beş yaşlarında iradesiz on beş gün devamlı ağlar. Annesi bu ağlamasından korkar. Bunun üzerine Ahmet Küşadî Baba, “Korkma! Babam İrşadî Baba'nın hali bu İrşadî'ye gelecek. Ağlaması onun için bir belirtidir.”, der. Birinci Cihan Harbinde bir süre muhacir olarak yaşayıp seferberlikten döndükten sonra Ağlar Baba'yı bir ağlama alır. On üç sene boyunca başını yastığa koyduğunda, uykuda iken cehrî tevhid çeker. Ailesi bu durumdan korkar, uyanır.

Tomlacık köyünden Beşir Hocaefendi, “Suna bacı! Bu Ağlar Baba uykuda cehrî zikir çektiği zaman, sen hemen sesle uyarıver. Eğer uyku başında kalkar kapıya çıkarsa meczûp haline geçer, derecesi yüksek olur. Fakat eser yazamaz.”, der. Bundan sonra Suna bacı Ağlar Baba uykuda cehrî tevhide başladığında, "Efendi! Efendi!", diye seslenir, uyarırmış.

Ağlar Baba'nın şiirlerinin bir araya getirildiği çeşitli kitaplar bulunmakla beraber, bazı şiirleri de dergilerde yayınlanmıştır. Şiirlerinde İrşadî, Ağlar Baba, Ağlar Gülmez ve Bakî mahlaslarını kullanır. Ağlar Baba'nın şiirlerinde tasavvufî coşku büyük bir derinliğe ulaşmıştır. Onun her şiiri adeta bir irşad soluğu niteliğindedir. Devrinin samimi söyleyiş tarzına sahip şairlerindendir. Ağlar Baba'nın şiirleri ayetlerle iç içedir. Bir çok şiirindeki esin, ayetlerle süslenmekte ve etkileyicilik kazanmaktadır. Şiirlerinde bütün bir İslamî kültür bulunmakla beraber, acziyet ve mahviyet onu

ziyadesiyle etkileyen bir temadır.

Ağlar Baba iki defa evlenmiş olup ilk hanımının ismi Sakine, ikincisinin ise Suna'dır. Kabri Oruçbeyli köyünde dedesinin kabri-şerifi yanındadır.

Celali Baba (1850-1915) eski ismiyle Kısanta olan ve il merkezine 33 km. mesafede bulunan *Ozansu* köyünde dünyaya gelmiştir. Aynı köyde vefat etmiş, köyün Bayburt çıkışına defnedilmiştir. Babası Abus, bu köyün Nasuhoğulları, annesi ise Kerimoğulları ailesindendir. Babasını küçük yaşta kaybetti. İki kardeş oldukları bilinmektedir. Küçük kardeşinin adı Kadir'dir. Dayıları tarafından büyütülmüştür. Asıl ismi Ahmed olan Celali, 14 yaşlarında iken Akkoyunlu Feraşad Bey'in yaptırdığı meşhur Sünür Medresesi'nde öğrenim görür. Burada, bilhassa Hacı Hoca lakabıyla anılan müderristen istifade eder. On yedi yaşında icazetname alır. Tekrar köyüne döner. Annesinden kendisine kalan miras hissesini isterse de, dayısı ona rutubetli bir 'merek' (saman ve tahıl ambarı), kıraç bir tarla ve küçük bir bostan verir. Celali, yokluk içinde geçimini sürdürmeye çalışırken, on dokuz yaşında köyünden evlendiği hanımını kaybeder. Kundakta bir de oğlan çocuğu kalmıştır. Şair, hanımı için yazdığı ağıtta, ona olan sevgisi yanında yokluk içinde geçirdikleri günleri de dile getirir. Hanımının genç yaşındayken ölmesi üzerine Celali Erzurum ve Erzincan çevrelerini dolaşır. Buralarda Narmanlı Sümmani, Bayburtlu Mücmeri gibi ustalar ile

tanıştır. Yirmi bir yaşındayken de ikinci evliliğini yapar. Daha sonra ikinci hanımının da ölmesiyle üçüncü defa evlenir.

Aşık Tahsini ismiyle de anılan şair, şiirlerinde Celali ve Celali Baba mahlaslarını kullandığı gibi, günümüzde de Bayburt ve çevresinde Celali Baba ismiyle anılmaktadır. Celali, ‘badeli’ aşıklardandır. On dört yaşında çobanlık yaparken, bir kaya dibinde uyuklamış, rüyasında bir Pir gelerek (muhtemelen Hızır a.s.) bileğine bilezik takmış ve ona Celali mahlasını vermiştir. Ahmed, bundan sonra Celalî mahlasıyla şiirler söylemeye başlar.

İrticalen şiir söylemekte oldukça yetenekli olan Celali, hiç saz çalmamıştır. Bunda, aldığı medrese öğreniminin yanında, bağlandığı Nakşibendî tarikatının de etkisi olduğu söylenebilir. Ancak, çok sevdiği arkadaşı Mahmut, onun deyişlerini besteleyip okuyarak şöhretinin yayılmasında önemli rol oynar. Şair, onun saz çalmasından memnun olmuş, hatta zaman zaman birlikte seyahat etmişlerdir. Genç yaşta ölen Mahmut hakkında yazdığı şiirler, Celalî'nin ona olan sevgisini açıkça gösterir.

Şiirlerini genellikle hece vezniyle yazmış olan Celali'nin aruzla yazdığı az sayıda şiiri de vardır. Celalî'nin bir divanı olduğu, 1. Dünya Savaşı sırasında Bayburt'un Ruslar tarafından işgali üzerine köylülerince Zile'ye götürüldüğü söylenmekteyse de, günümüze ulaşmamıştır. 1916–1918 arasında yaşanan ‘Bayburt

muhacereti' sebebiyle şiirlerinin çoğu kaybolmuştur. Türk-Rus savaşı, Balkan savaşı ve Umumi Harbe dair söylediği şiirler de kaybolan bu şiirler arasındadır.

Celalî'nin şiirlerinden, zengin bir dinî-tasavvufî kültüre sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mizahî şiirlerinde de oldukça başarılıdır. Söylemiş olduğu destanlar da ölümünden sonra yayılan ve geniş bir çevrede tanınan şiirleri arasında yer alır.

Bayburtlu Zihni'den etkilenmiş, ona nazireler kaleme almıştır. Celalî'nin Narmanlı meşhur Aşık Sümmani ile tanışması da onun şairlik gücünü ve şöhretini gösteren önemli bir olaydır. Söylentiye göre, Sümmanî Baba, Celalî'nin şiirlerini duyup beğenir, ona bir mektup yazarak altı ay sonra ziyaretine geleceğini haber verir. 1882 yılında, dediği gün Bayburt'a gelir. Celali de aynı gün onu beklemektedir. İki şair, bir terzi dükkanında karşılaşırlar. Sümmani Baba Hazretleri, Celalî'nin kulağına şu kıt'ayı okur.

*Aşkın kervanını düzüp bezersin
Sokakları adım adım düzersin
Neden böyle miskin miskin gezersin
Galiba sarhoşsun Baba Celali*

Celali de Sümmanî'ye şöyle karşılık verir.

*Aşkın kervanını düzüp bezetdim
Altı ay oldu ki yolun gözetdim
Rüyamda görmüştüm seni benzetdim
Hakikat sadıksın Baba Sümmanî*

Sümmani'nin bir manzum mektubu, onun Celali ile münasebetinin daha sonra da devam ettiğini göstermektedir. Celali, çevresindeki pek çok şairi de etkilemiştir. Bu şairlerin başında Bayburtlu Aşık Hicrani (1908–1959) gelir.

Nakşibendi büyüklerinden Es-Seyyid Muhammed Beşir Erzincani Hazretleri, yanında bir grup dervışı ile birlikte Tahsini'ye gelmiştir⁵⁴. Bunlar arasında, Muhammed Beşir Efendi'den sonra yerine geçen Dede Paşa Hazretleri de bulunmaktadır⁵⁵. Dede Paşa Hazretleri, Celalî'nin intisabını şöyle anlatır.

“..Tahsini'de büyük bir alaka ile karşılandık... Çok kimseler el ve himmet aldılar. Bu esnada, Celali de

⁵⁴ Beşir Efendi 1865-1932 Erzincan'ın Küpesük (Saztepe) Köyü'nde doğdu. Babası Emiroğulları'ndan Hüseyin Efendi olup seyyidlerdendir. Medrese tahsilini yapıp molla olduktan sonra Keleriç (Karakaya) Köyü'ne yerleşti. 1882 yılında Nakşî halifesi Muhammed Sâmî Hazretleri'nden ders aldı. 1908 yılında mutlak hilâfet ile irşada memur olarak önce Otlukbeli'nde, daha sonra Tercan'ın Edebük köyünde tekke kurarak manevi hizmetlerde bulundu. 1912 yılında müridinin dar-ı bekâya teşrifinden sonra Erzincan'ın Mecidiye-yi Sağır Mahallesi'nde tekke kurarak irşada devam etti. 1916 Rus işgali nedeni ile bir süre hicret ettiği Kırşehir'de ikamet etti. Erzincan kolunun ikinci halkası olan ve mürid-i sakaleyn sıfatına sahip Muhammed Beşir el-Erzincanî'nin Erzincan ve çevresindeki İslâmî hizmetleri vefatına kadar devam etti.

⁵⁵ Babası Hacı Hüseyin Efendi'nin Zahid Efendi Camii haziresinde medfun bulunduğu Bayburt doğumlu (1878-1973) Dede Paşa Hazretleri, vasiyeti üzerine Erzincan'da Terzi Baba Kabristanı'nda şeyhinin yanında toprağa verilir.

ziyarete geldi. Mecliste beş dakika kadar sükût hali hasıl oldu. Hazreti Pir ile Celalî'nin ikisi de murakabeye vardılar (sessizce başları önde gözleri yumuk bir süre beklediler)... Bir müddet sonra Hazreti Pir,

— "Celali, bizden el alsan iyi olur" diye buyurunca, Celali iftiharla,

- Ben el almışam, karşılığını verdi.

Sabahleyin, Celalî'nin tepetaklak düşüp hastalandığını işittik ve bir müddet sonra Tahsini'den ayrıldık.

Aradan kırk gün kadar bir müddet geçtikten sonra, Celalî'den bir mektup alan Hazreti Pir, "Dede, haydi Tahsini'ye dönüyoruz", buyurdu ve süratle hazırlanıp acele ile köy meydanına ulaştığımızda, Celali:

Durun üftadeler istikbaline
Velayet tahtının sultanı geldi
Dest uzadın lal-i lebin balına
"Ledünni" ilminin irfanı geldi
Habib-i Kibriya'nındır bu dergâh
Kasem olsun inan vallahi billah
Neden münkir olalım Allah Allah
Sultan-ı enbiya varisi geldi

Diye başlayıp devam eden, göz ve gönül perdelerinin kaldırılması üzerine açıkça görmeye başladığı velayet kemallerini nazmeden meşhur şiirini irticalen okur ve Muhammed Beşir Efendi'ye bağlanarak o gün manevî nimetine ulaşır.

Vefatı üzerine şeyhi Muhammed Beşir Efendi Hazretleri, “Celali bir müddet daha yaşasaydı, çok yüksek makamlara ulaşabilirdi”, der.

Hacı Mahmud Efendi, 1830’da il merkezine 36 km. mesafede bulunan ve eski adı Ermenice olan *Pamuktaş* köyünde doğmuş ve yine aynı köyde ölmüştür. Kendisi Oslu Hoca’nın çok sevdiği bir talebesi olup, büyük bir ilim sahibi idi. Mezarı aynı köydeki türbe içerisinde bulunmaktadır. Türbesinin üst tarafı birçok kere yıkılmış, ardından yeniden yapılmıştır. Oğullarının, torunlarının rüyasına giren Hacı Mahmud Efendi, onlara, “.. Bırakın Allah’ın Rahmeti üzerime yağsın... Türbemin üzerini kapatmayın...”, der.

Anlatılır ki, Ermenice köyünde bir hekim vardır. O günlerde de hanımlarda bir frengi salgını baş gösterir. Hastalar bu doktora giderler. Hekim de tabiplik icabı olarak, kadınların mahrem yerlerine bakmak mecburiyetinde kalır. Ancak bunu duyan Hacı Mahmud Efendi, oldukça içerler. Hekimin hakkında oğullarına bir ‘Fetva’ verir ve der ki, “Bu adamın katli vaciptir... Çünkü el-alemin namahremine utanmadan bakıyor... Bunu vuracaksınız!..”⁵⁶

Oğulları ne kadar uğraşırlarsa da adamı vuramazlar... Hacı Mahmud Efendi harman yerine gider

⁵⁶ XIX. Yüzyılın ikinci yarısında, namahreme bakması sebebiyle Amasya’da kiliseye sığınmasına rağmen linç edilen bir İtalyan doktorun vakası, durumun ciddiyetine örnek olarak verilebilir.

ki, adam hala sağ-salim orada harman sürüyor... Kızlar, oğullarını çağırır. Neden vurmadıklarını sorar. “Baba, Allah hakkı için inan ki, ne zaman vurmak istediysen, silah ateş almıyor, tetik çekemiyoruz, silahı yan tarafa dönderdiğimizde hemen ateş ediyor, doğrusu biz de bu işe şaştık...”

Derler ki, mana aleminde Hacı Mahmud Efendi Kırklara karışır, onlarla namaz kılarmış. Bu namazlarda çoğu kez imamlığa hep onu getirirlermiş. O gün de yine namaz için gittiğinde, toplantıda imamlığı ona teklif etmemişler. Bir de ne görsün. Hacı Mahmud Efendi’nin katli için fetva verdiği doktoru imamlığa geçirmişler. O anda çok mahcup olur. Tevbe ederek, onu iyi tanıyamadığını anlatır ve doktordan özür diler. İlerleyen günlerde dost bile olurlar.

İl merkezine 25 km. mesafede bulunan ve eski ismi Kormas olan *Polatlı* köyünde Yediler türbesi bulunmaktadır.

Eski ismi Haho olan ve il merkezine 36 km. mesafede bulunan *Sarıhan* köyünde **Hasan Hüseyin Dilebalta** ve **Güllü Hatun** türbeleri bulunmaktadır.

İl merkezine 20 km. mesafede bulunan *Seydiyakup* köyünde Eyüp Sultan soyundan **Yakup bin Ensari**’nin kabri bulunmaktadır. Vaktiyle, köyde bir zaviye bulunmaktaydı.

Ayrıca, Aydıntepe’ye bağlı Çiğdemlik (Gütüne)

köyünde kabri bulunan zatın Seyyid Yakup tekkesinin bir üyesi olduğu ve buradaki kabrin Seyyid Yakup'un kardeşi Seyyid Halil'e ait olduğu da ileri sürülür. Bayburtlu İrşadi (Ağlar Baba)'nin de aynı tekke mensubu olduğu belirtilir.

İl merkezine 17 km. mesafede bulunan ve eski ismi Tavukvank olan *Yerlice* Köyünde Sahabe-i Kiramdan **Üzeyir**'inki ile beş yatır bulunmaktadır.

Aydıntepe Evliyalari

Cumhuriyetin kuruluşundan önce de bucak merkezi olan Hart, 1957 yılında belediye teşkilatının kurulmasıyla Aydıntepe adını alır. Aydıntepe camiinde bulunan minber ve vaaz kürsüsü ile aynı caminin yanında bulunan Osman Efendi türbesi ve tarihi çeşme ilçenin önemli tarihi eserleridir⁵⁷.

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı esnasında Hart savaşı ile tarihte yerini alan ilçe, XIX. yüzyılda da büyük bir yerleşim merkeziydi. 1845 yılında 50 haneli bir köy olan Hart, Cami-i kebir ve Yakutiye medresesi evkafı arasında bulunmaktaydı. Eğitim öğretim faaliyetlerinin

⁵⁷ <http://www.aydintepe.bel.tr/>

yapıldığı bir medrese ile 1897 yılında açılmış olan Hamidîye Mektebi adıyla bir de okul bulunmaktaydı. Halk tarafından yaptırılmış olan medresenin 1898-1903 yılları arası müderrisliğini Celal ve Osman Efendiler yürütmekteydi. Talebe sayısı yıllara göre değişiklik arz eden medresenin 1898-1899 yıllarında 30 talebesi bulunurken, 1900-1901’de 32 talebesi ve 1903’de 21 talebesi mevcuttu. Hamidiye’nin ise 1900 yılında 73 talebesi bulunuyordu.

Hacı Osman Efendi 1828-29 Osmanlı Rus savaşında şehit düşmüştür. Anlatılır ki, Rus kuvvetlerinin Bayburt’u işgali ile başlayan savaş sonrası, Rusların Aydıntepe’ye ilerlemesi sonucu halk ayaklanır ve Hacı Osman Efendi Türk kuvvetlerinin başına geçer. Rus Kuvvetlerini durdurmak için Aydıntepe ovasını suyla doldurarak Rusların ilerlemesini durdurur ve Ruslara büyük zayıatlar verir. Ancak başka bir koldan gelen Ruslarla yapılan savaş sonucu şehit düşer⁵⁸.

⁵⁸ General Burdzof 30 Temmuz 1829 günü Hart bölgesine çekilmekte olan Türk kuvvetlerini takip ederken yaralanır ve bir gün sonra da ölür. Nihayet Ruslar yenilerek Bayburt’a çekilmeye ve burada da duramayarak daha güneye doğru çekilmeye mecbur olurlar. Bu savaşlarda General Burdzof dahil olmak üzere Ruslar 18 Subay 300 er kaybetmişlerdir. Özellikle Burdzof’un ölümünün büyük bir üzüntüye ve moral bozukluğuna sebep olduğunu bu savaşlar sırasında gözlemci olarak Erzurum da bulunan ünlü Rus şairi ve yazarı Alexsandre Puşkin ‘Erzurum Yolculuğu’ adlı kitabında konu eder.

Bayburdlu Zihnî bu savaşlarda Bayburd'un işgalini ve Hart savaşlarını konu edinen tarihî *Hart Destanı*'nı kaleme almıştır.

Bayburt'ta yerleşti oturdu küffâr,
Çekti taburların ol dil-i bedkâr
Hart'ın ahvalinden oldu haberdâr
Seyr-eyle hikmet-i perverdigârı
Herkes camide namaz kılarken
Halıkına niyaz, gâh naz ederken
El kaldırıp Hakk'a, niyaz ederken,
Gördüler ki, Hart'a doldu küffâr
Hacı Osman Efendi, Kutb-i zamane,
“Ümmet-i Muhammet” dedi bir yana
Seçilsin kıyanlar baş ile câna
Kim severse ol Hazret-i Cebbâr'ı

Hacı Osman Efendi Sünür'de doğdu. Müderris olarak görev yaptı. Aynı zamanda tarihçi olan Hacı Osman Efendi yüzlerce talebe yetiştirmiştir. İlçede kendi adıyla anılan caminin bahçesinde ve kendi yetiştirdiği müderrislerle birlikte yatmaktadır.

Atatürk Nutuk'da olay hakkında şunları kaydeder⁵⁹. “Saygıdeğer Efendiler, İstanbul'un dokunduğumuz ve açıklamasını yaptığımız bu can sıkıcı

⁵⁹ Nutuk. 3.Bölüm. 1919'dan başlayarak 1927 ye kadar olan tarih dilimini ele alan Nutuk ilk defa, 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin Ankara'da toplanan İkinci Kurultayı'nda okunur.

durumu ile uğraşırken, memleketin doğu ucunda da bir yalancı peygamberin yarattığı oldukça önemli ve kanlı bir olay geçiyordu. Bununla ilgili olarak 15'inci Kolordu Komutanlığı'ndan birçok raporlar geliyordu. Bayburt'a dört saat uzaklıkta Hart karyesi vardır. Bu karyede oturan Eşref adında bir şeyh, şîlik telkinlerinde bulunuyormuş. Bundan üzüntüye kapılan Bayburt müftüsü ve din adamları, şeyhi getirerek sorguya çekmek için kurdukları bir hey'eti Hart'a göndermişler ve mahallî hükûmet adına şeyhi davet etmişler... Şeyh bu davete uymamış... Mahallî hükûmet 50 kişilik bir birlik göndermiş. Buna büsbütün öfkelenen şeyh, müritleriyle birlikte birliğe saldırmış; silâhlarını ve cephanesini almış; er ve subaylarını esir, bazılarını da şehit etmiş... Bunun üzerine, çevredeki bazı birlikler Bayburt'a gönderilmekle birlikte, işin kan dökülmeksizin barış yolu ile çözüme bağlanması tercih edilmiş... Şeyhe din adamları ve yüksek rütbeli subaylardan kurulu birkaç hey'et gönderilmiş... Hükûmete boyun eğmesi için öğütler verilmiş... Böylece, boşu boşuna on altı gün kaybedilmiş. En son giden Erzurum kadısı başkanlığındaki hey'etin ricası da Şeyh Eşref üzerinde etkili olamamış. Aksine, şeyh bunlara : "Hepiniz kâfirsiniz! Kimseyi tanımam ve boyun eğmem. Savaşacağım. Allah bana, buyruğumu kullarıma duyurmakla görevlisin" dedi yolunda bir ültimatol vermekle birlikte, bir yandan da köylere "Sahib-i Şeriat" ve "Mehdî-i Muntazar" imzalarıyla birtakım bildiriler göndererek halkı kandırmış ve kendisine katılmalarını sağlayarak başkaldırmış... Bunun üzerine, bizzat

Bayburt'a gelip 9'uncu Tümen'in komutasını ele alan Yarbay Hâlit Bey, 25 Aralık 1919 günü, yeterince kuvvetle Hart'a hareket eder⁶⁰. Şeyh başına topladığı âsîlerle karşı koymaya karar verdiğiinden, topçu ve piyade birliklerinin şeyhle çatışması ve çarpışması gerekir. Bu sırada, şeyhin müritlerinden birtakımları da Hart'a yardım etmek üzere, çevre köylerde toplanırlar. Nihayet, Yarbay Hâlit Bey'in doğrudan doğruya Bayburt'tan bana gönderdiği 1 Ocak 1920 tarihli şifresinde bildirdiği gibi, "Hart olayı, yalancı peygamberle oğullarının ve kendisine bağlı adamlarından bazılarının öldürülmesi ve Hart'ın teslim alınmasıyla sonuçlanmıştır."

Selçuk Ural, olayı ele alan makalesinde şunları anlatır⁶¹. 1919 yılının son günlerinde Bayburt'un Hart (Aydıntepe) nahiyesinde patlak veren Şeyh Eşref Olayı,

⁶⁰ Dindar, hamiyetperver ve namuslu bir insan olarak bilinen Halit Paşa ikinci Büyük Millet Meclisi'ne Ardahan milletvekili olarak katıldı. Bu dönemde Paşalar Meselesi yüzünden Meclis'te sert tartışmalar yaptı; malul gazilerle ilgili bir önergeye imza toplamak için yaptığı tartışma sırasında Ali Çetinkaya tarafından Meclis koridorunda tabancayla vuruldu. Halit Paşa'yı vuranlar, kendisini hemen orada bir masaya yatırıp hiç bir tıbbi müdahaleye izin vermeden beş gün can çekişmesini seyrettiler. 5. gün şuurunu yitiren Halit Paşa Hakk'ın rahmetine kavuştu (8 Şubat 1925). Cenazesi, İstanbul'un Eyüp semtinde defnedilmiştir. Mezarı daha sonra Ankara'da 1988'de açılan Devlet Mezarlığı'na taşındı. Cinayetin faili hakkında ise hiç bir işlem yapılmadı.

⁶¹ Selçuk URAL, Doğu Vilayetlerinde Asayiş Sorunu, 1919-1920

Kolordu'yu ciddî şekilde endişelendirmiştir. Şeyh Eşref'in dinî kimliği ve Bayburt'un Erzurum'a yakınlığı olayı önemli hâle getirdi. Çünkü isyana verilecek bir halk desteği kolorduyu madden ve manen yıpratacağı gibi, Erzurum'un ve bölgenin güvenliğini tehlikeye düşürebilirdi. Bayburt kaymakamının 6 Ağustos 1919'da Şeyh Eşref'i suçlamasıyla başlayan gelişmeler 9 Aralık 1919'da isyana dönüşmüştür. Şeyh Eşref'i Bayburt'a getirmekle görevlendirilen 50 kişilik müfreze 9 Aralık'ta, 9/10 Aralık gecesi ise Güzel Süfla'ya gönderilen 60 kişilik müfreze müritlerin baskınıyla esir edildi ve bütün makineli tüfek ve silahlarına el konulmuştur. Karabekir Paşa, hadiseyi İstanbul-Sivas çekişmesinin sonucunda İstanbul tarafından ortaya çıkarılmış gerici bir hareket olarak yorumlar. Bu nedenle diğer yerlere sıçramadan ve başka gerici hareketlere meydan vermeden şiddetli şekilde ezilmeliydi. 9. ve 3. Tümenlerden tahsis edilen topçu ve piyade kuvvetleri derhal Hart'a sevk edilmiştir. Kuvvetlerin büyüklüğü dikkate alındığında harekâtın 10-15 gün süreceği ve gericilere karşı kolordunun güç gösterisinde bulunacağı anlaşılmaktadır. Kolordu tarafında bu hazırlıklar sürerken Şeyh Eşref ise Bayburt ahalisine hitaben eski Hart Nahiye Müdürü İsmail Hakkı Efendi aracılığıyla bir mektup göndererek halkı yanına çekmeye çalışıyordu. 20 Ekim'de Şeyh Eşref'i şikâyet eden İsmail Hakkı Efendi'nin şimdi onun mektubunu getirmesi tereddütlere neden oldu. Karabekir Paşa gerçekler ortaya çıkıncaya kadar İsmail Hakkı Efendi'nin tutuklanmasına karar vermiştir. Harekâta memur edilen

kuvvetler 12/13 Aralık gecesi Bayburt'a vararak gerekli tahkikata başlanmıştır. 3. Tümen Komutanı Miralay Rüştü, 9. Tümen Komutanı Yarbay Halit, Nakliye Taburu Komutanı Yarbay Niyazi, İstinaf Mahkemesi Savcısı ve Erzurum kadısı Hurşit Efendi'den oluşan bir heyet 13 Aralık'ta olayla ilgili tahkikata başlamış; heyet Şeyh'in Bayburt jandarma teğmeni Salih Efendi'nin hakaretlerine tepki olarak bu işe kalkıştığını, olayın siyasî bir yönünün bulunmadığını ve Sürmene eşrafından Kadioğulları ile İsmailoğulları'ndan 200 kişilik bir kuvvetin Şeyh'e destek verdiğini tespit etmiştir. Karabekir Paşa 19 Aralık'ta Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği raporda ise Şeyh olayın kendisi açısından kötüleştğini gördüğünü, hayatını kurtarmak düşüncesiyle etrafa haberler gönderdiğini ve ahaliyi isyana teşvik ettiğini öne sürmekteydi. Şeyh Eşref, esir aldığı erlerden yaklaşık 40 kişiyi dinî telkinlerde bulunduktan sonra serbest bırakmış, fakat subayları alıkoymaya devam etmiştir. Karabekir Paşa, heyetten Şeyh'in ve yandaşlarının teslimine gayret etmesini isterken, teslim olacakların Divan-i Örfiye'de yargılanmaları için Harbiye Nezâreti'ne başvurdu. Meclis-i Vükela, teklife onay verirken tazminatın Hart ahalisinden tahsilini kanunlara aykırı bularak reddetmiştir. 24 Aralık'ta 28 ve 29. Alaylar Halit Bey'in komutasında Hart köyü sarılarak hareket başlatıldı. Şeyh'in teslim olmayı reddetmesi üzerine topçu atışıyla başlayan hareket gece yarısına kadar devam etti. Topçu ateşi sonucunda şeyh, iki kızı, iki oğlu ve müritlerinden beş kişi ölünce köydeki direniş

kırıldı. Sağ kalan müritler hükümetin af ve merhametine sığındılar. Esir subaylar tamamen serbest bırakıldı. Harekatın sonucunda üç subay, 43 er yaralı ve 18 er şehit olmuştur. 9 Ocak 1920’de Şeyh Eşref’in müritlerinden Sürmeneli Ali Rıza ile Polat Sürmene hükûmetine teslim oldular. Yakalanan diğer 65 mürit önceden verilen söz üzerine ellerindeki silah ve cephaneyi teslim ettikten sonra yargılanmak üzere Hart’tan Erzurum’a sevk edildi. Ali Rıza’nın yakalanmasıyla tam bir ay boyunca kolorduyu meşgul eden Şeyh Eşref olayı sona ermiş oldu.

Olayın bir süre takibi devam etse de Meclis tutanaklarından şunları okuruz⁶². Hüseyin Avni Bey- “.. Sonra efendim, bunlar bilâtasdik idam edildiler. Bu zavallılar 50 - 60 kişi iken 19 kişiye iniyor. Kimisi ölüyor. Diğer kısmı da Erzurum’da mahkûm olarak yatıyorlar. .. Bunun için Şeyhe vâki olan hürmeti kapatmak için Hükümetin idaresinden müşteki imişler diyerek Mehdi, Peygamber diye ona bu şekil verilmiş..” Böylece Erzurum hapishanesinde mahpus bulunan ve 10 yıla mahkum edilen on üç şahsın cezalarının kalan kısmının affedildiği görülür.

1908'deri beri Bayburt, Sürmene ve Erzurum dolaylarında tarikat kanalıyla etkinliğini arttırmış olan Şeyh Eşref, Anadolu'da Millî Mücadelenin başlatıldığı dönemde karşı tavırlarıyla kendini göstermiş ve faaliyetleri tehlikeli bir hal alınca da özellikle Mustafa

⁶² www.tbmm.gov.tr/

Kemal Paşa'nın ısrarlı uyarmalarıyla bölgedeki askeri makamlar tarafından "te'dib" için harekete geçilmişti⁶³. Dikkat çekici bir husus, Şeyh Eşrefe karşı ilk harekete geçenin Erzurum Valiliği ile Bayburt kaymakamlığının uyarıları sonucunda İstanbul'da Dahiliye Nezareti olmasıdır. Bu konudaki rapor, 11 Aralık 1919'da İstanbul'a ulaşmış ve akabinde Dahiliye Nezareti harekete geçmişti. Söz konusu hareketlenmeyi sağlayan ise Hart Bucak Müdürü Hakkı Bey'in 17 Ağustos 1919 tarihli raporudur. Şeyh Eşref'in konumunu belirlemesi bakımından önemli olan bu raporda "Vatan ve din aleyhine hareket eden, Müslümanlar arasında ayrılık tohumları saçan Şeyh Eşref hakkında soruşturma yapılması için müracaat edildiği, fakat bugüne kadar birşey yapılmadığı" yazılıdır. Ne var ki, bu olaydan yaklaşık yedi yıl önce Hart nahiyesinde Şeyh Eşref etrafından bir cemiyet teşkil edildiği yolunda Emniyet-i Umumiye tarafından yazılmış bir istihbarat bilgisi arşiv kayıtlarında mevcuttur⁶⁴. Bu da bu tür oluşumların birileri tarafından takibe alınmış olduğunu göstermektedir.

İlmi yönü ve ufku tartışmalı biri olduğu ileri sürülen Şeyh Eşref adlı bir dini önder veya ondan önce isimleri öne çıkmayan zevat etrafından Hart nahiyesi

⁶³ Mustafa Budak. Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar. Yeni Şafak Kitaplığı: İstanbul, 1995

⁶⁴ Süleyman Atmaca. Hart Vakası ve Şeyh Eşref olayının iç yüzü

merkezinde oluşturulmuş bir dergâh bulunmaktadır. Aslında bu dergâhın asıl önderi İlyas Efendi adında ilmi yönü çok daha mükemmel olan bir zattır.

Rivayetlere göre, Nahiye Karakol Komutanı, şeyh ve müritlerini sürekli rahatsız etmektedir. Öyle ki jandarmaların bazı akşamları şeyhin namazgah olarak kullandığı bahçede içki içip işret alemi yapmakta oldukları zikredilmektedir.

Torunlarına dayanarak Şeyh Eşref'in Nakşibendi tarikatı mensubu olduğu nakledilir⁶⁵. Bu arada 1892'de Hart'ta dünyaya gelen Amasya velilerinden Ali Hafız'ın Şeyh Eşref'in talebelerinden olduğunu kaydedelim⁶⁶. Karasenirli Ali Hafız hayatının son dönemini Amasya'da Nakşibendi şeyhi Siraceddin İsmail'in türbesinde türbedarlıkla geçirir. Ayrıca, ilçeye 14 km. mesafedeki ve eski ismi Kilhos olan Pınargözü köyünde türbesi bulunan kadiri şeyhi Ali Polat (Kamalı)'ın (ö.1981) Şeyh Eşref'in varislerinden olduğu ileri sürülür.

İlçeye dört km. mesafede bulunan *Aşağı Kırsı* köyünde M.Muhammed Ekmelüddin Baberti (Bayburdi) Hazretlerinin türbesi bulunmaktadır. Köy halkı *meclis-i şer'*e giderek, köylerine yakın cami olmadığı için kış günlerinde cuma namazı kılmak için sıkıntı çektiklerini ve köydeki mescid-i şerifin camiye dönüştürülerek cuma

⁶⁵ Ahmet Turan Alkan. Hart vakası nedir, Şeyh Eşref kimdir?

⁶⁶ Abdulhalim Durma. Evliyalar Şehri Amasya. Sh.27

ve bayram namazlarını orada kılmak isteklerini dile getirmişlerdir. 1838 yılında caminin imamet ve hitabet hizmeti için Hasan bin Yusuf Halife görevlendirilmiştir.

Ekmelüddin Muhammed Bayburdi Hazretleri 1310 yılında Bayburt'ta dünyaya gelir⁶⁷. Dedesi Şeyh Cemaleddin Mahmud, babası ise Şeyh Şemseddin Muhammed'dir. İlköğrenimini doğduğu yerde yapar. Bayburt'taki Yakutiye ve Mahmudiye Medreseleri'nin en verimli dönemlerinde burada yaşayan Ekmelüddin Muhammed Hazretleri, söz konusu medreselerde yüksek öğrenim görerek, ilimle uğraşlarını sürdürür. İlmî çalışmalarını daha da ilerletmek için Halep şehrine gider, orada ünlü bilim adamları ile yakından tanışıp, onlarla ilmi konularda bilgi alışverişinde bulunur. Mısır'a geçtiğinde yeryüzündeki ey büyük alimlerden birisi durumundadır. "Allame", yani her ilimde derin bir bilgisi olan alim olarak anılır. Şeyhuniyye Medresesi Meşihatına tayin edilir.

Mısır'da bulunduğu süre içerisinde tanınmış en büyük bilim adamlarının hocalığını yapar. Aralarında Osmanlı devletinin ilk Şeyhü'l İslam'ı Molla Fenari (1315 – 1431), büyük tıp bilim adamı Hacı Paşa (... – 1413)⁶⁸, ünlü şair Mevlana Ahmed, Seyyid Şerif el-

⁶⁷ Arif AYTEKİN, Baberti, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt. 4

⁶⁸ Hacı Paşa hakkında Evliyalar Şehri İzmir'de bilgi verilmiştir. Sh.109-110

Cürcânî, ve Bedreddin Simavî gibi tanınmış alimlerin de bulunduğu birçok talebe yetiştirir.

Kendisine defalarca yapılan kadılık tekliflerini reddetmesine rağmen devlet yöneticileriyle iyi ilişkiler kurmuş, Sultan Berkuk ve Emîr Şeyhû'dan büyük saygı görmüş, Emîr Şeyhû tarafından, yaptırdığı hankahın (Şeyhûniyye) meşihatlığına getirilmiş ve ömrünün sonuna kadar burada öğretim faaliyetleriyle meşgul olmuştur. 1384'te öldüğünde de bu hankaha defnedilmiştir. Günümüzde bir bölümü baskı olmak üzere, 18 tane eseri tespit edilmiştir.

Diğer taraftan, Aşağı Kızı köyünde kare planlı, üstü açık olan bir türbede yatmakta olduğu kabul edilir. Burası Bayburt ilinde sürekli ziyaret edilen yerler arasında gelmektedir.

Ayrıca, aynı isimle aynı dönemde iki ayrı alimin varlığına yer verenler bulunmaktadır.

Ekmelüddin Muhammed Bayburdi Hazretleri'nin bilinen eserleri şunlardır.1. Es-Sadefetu'l-meliyye. İbn Mu'tî'nin nahivle ilgili Elfiyye adlı eserinin şerhi. 2. Nasiruddin Tusi'nin Tecridu'l-kelam adlı eserinin şerhi. 3. Kemaleddin Mahmud el-Halati'nin füru'dan Telhisu'l-camii'l-kebir'inin şerhi. 4. El Dürerü'l-menîa. İmamı Azam'ı savunma konusundadır. 5. Ali bin Muhammed Pezdevi'nin Usul'ünün şerhi. Takrir. 6. En-Nüketü'z-zarife. Hanefî Mezhebi'ni tercih etme

konusunda bir risale. 7. Sıracuddin Muhammed bin Mahmud Secavendi'nin Feraiz'inin şerhi. 8. Caru'llah Zemahşeri'nin tefsiri el-Keşşaf'ın şerhi (Al-İmran Suresi'nin bitimine kadar). 9. Celaleddin Kazvini'nin Telhisu'l-miftah'ının şerhi. 10. Telhisu'l-miftah'ın şerhlerinden Sadeddin Taftazani'nin el- Mutavval'ına haşiye. 11. Radiyyuddin Hasan bin Muhammed es-Sagani'nin Hadis'le ilgili Meşariku'l-envar'ının şerhi. 12. El-Maksad fi'l-kelam. Kelamla ilgilidir. 13. Hafızuddin Nesefi'nin Menaru'l-envar'ının şerhi. 14. Cemaleddin bin el-Hacib'in Munteha's-sul ve'l-emel'inin şerhi. 15. Tefsir. Zemahşeri'nin el-Keşşaf'ının şerhi. 16. Burhaneddin Mergnani'nin el-Hidaye'sinin, el-İnaye adlı şerhidir. 17. Kitabu n-nukut ve r-rüdüd.

İlçeye 17 km. mesafede bulunan ve eski ismi Menge olan *Alaca* köyünde **Karaburga Hazretleri**'nin türbesi bulunmaktadır. Kara Buharalı (Kara Burga) Hazretlerinin türbesi Somarova yaylası yaylaklarında Ziyarettepe adı ile anılan Karaburga tepesindedir. Bu tepenin kuzey yamacından Fatih Sultan Mehmet Han'ın Trabzon'un fethi için ordusunu götürdüğü top yolu geçmektedir. Yine bu tepenin zirvesinde adı geçen top yolu güvenliğini sağlamak amacı ile kurulu ileri gözetleme karakolu kalıntıları mevcut olup, bu karakolda şehit olan askerlerin kabirleri Karaburga hazretlerinin türbesi ile yan yanadır.

İlçeye 14 km. mesafede bulunan *Pınargözü* köyünde **Kamali Ali Polat Efendi**'nin (1895-1980) türbesi bulunmaktadır. Ali Polat Efendi Sandıkcı İbrahim Baba'nın halifesidir.

Demirözü Evliyaları

Yörenin 1410'da Karakoyunluların, 1467'de Akkoyunluların egemenliği altına girdiği bilinmekte olup, 1473'de Fatih Sultan Mehmet'in Otlukbeli Savaşının geçtiği alanın büyük bir bölümü ve Akkoyunluların mekanı Demirözü ilçesi sınırları içerisinde yer alır. Osmanlı döneminde yörede Müslüman, Ermeni ve Rum halkların birlikte yaşadığı Osmanlı kayıtlarından anlaşılmaktadır. Cumhuriyet döneminden önce bucak merkezi olan ilçe, 1968 yılında belediye teşkilatına kavuşur, 4 Temmuz 1987'de ilçe olur.

Halk arasında “**Yanbaksı Kümbeti**” adı ile anılan yapı, il merkezi ile Demirözü ilçesi arasında bulunmaktadır. Yapının tarihini aydınlatacak bir kitabesi yoktur. Halk arasında bu kümbetin Otlukbeli savaşında şehit olan Seyyid Kasım adında bir kişiye ait olduğu söylenmektedir. Diğer taraftan kümbetin Danişmentliler dönemine ait izler taşıdığı söylenir. Sekizgen bir taban üzerine oturmuş ve kesme sarı taşlardan inşa edilmiştir.

Anlatılır ki, Güneşli köyünde (günümüzde Demirözü'nün bir mahallesi) alperen özelliklerine sahip biri vardır. Dindar bir kimliği de olduğu için sofı adı ile bilinmektedir. Bu kişi hakkında yörede şöyle bir efsane anlatılır. Devrin paşalarından birisi savaşta başarılı olması için eren kişiden yardım ister. Sonra da savaşa katılır. Savaş kızışmış, düşman askeri de çember içine almıştır. Paşanın tam zorlandığı sırada bir kaç Türk askerinin amansız kılıç salladığı görülür. Paşa bu askerlerden birini tanır. Bu yardım istediğı sofudur. Savaş zaferle biter. Paşa, Güneşli köyüne teşekkür için gider. Sofı babayı sorar. Köylüler sofunun öldüğünü, fakat vücudunda hep yara izlerinin bulunduğunu, bunun da sebebini bilmediklerini söylerler. Paşa durumu anlar. Sofı için bu köye bir türbe yaptırır.

İlçeye altı km. mesafede bulunan ve eski ismi Yukarı Hınzeverek olan *Çatalçeşme* köyünde Osmanlı sadrazamı Kara İbrahim Paşa (1683-1685) tarafından yaptırılan bir cami bulunmaktadır⁶⁹. Hınzeverek Camii, birçok defa tamir ve onarım görmüş, ancak bilinçsizce yapılan bu işlemler, iç mekandaki orijinalliğin kaybolmasına sebep olmuştur. İbrahim Paşa köye sadece cami yapmakla kalmamış, aynı zamanda caminin hemen

⁶⁹ Yunus Özger. Akkoyunlu Dönemi Eseri Olarak Bilinen Bir Osmanlı Camii

bitişğine çocukların eğitim ve öğretimi için bir sıbyan mektebi de yaptırmıştır⁷⁰.

2013'te ilçenin bir mahallesi haline getirilen ve eski ismi Sünür olan *Çayır yolu*'ndaki Kutlu Bey türbesi, Akkoyunlu devletinin kurucularından Turali Bey oğlu **Kutlu Bey**'e aittir. Kutluğ Bey, kendi adına cami ile birlikte bir zaviye de yaptırır. Türbe, yaptırdığı caminin 30 m. doğusunda bulunmaktadır⁷¹. Bu eserlerin devamını sağlamak için vakıflar kurar. Vakfın masraflarının Bayburt ve Erzincan'a tabi bazı köylerden karşılanması kararlaştırılmıştır. Türbe ile birlikte adeta bir külliye özelliği gösteren caminin, inşasına ait kitabesi bulunmamakta ve Kutlu Bey'in hükümranlılık döneminde yaptırıldığı kabul edilmektedir. Anlatılır ki, külliyenin ilk yapımında cami ile türbe arasında yaklaşık 30 m. uzunluğunda bir koridor ve buraya açılan kubbeli medrese odaları bulunmaktaymış. Ancak günümüzde bu yapılara ait herhangi bir iz mevcut değildir. Cami ilk yapımında dört kalın ağaç direk üzerinde, enine atkılarla teşkilatlandırılmış ahşap örtüye sahipti. Ahşap örtünün tam ortasında, içte, piramidal kubbe mevcuttu. Yapının kuzey cephesinde moloz taş malzemeli, ağaç konsollarla

⁷⁰ Kara İbrahim Paşa Vakfının gelirleriyle Bayburt'un Hınzere köyünde inşa edilmiş olan cami, İzmir'de mescit, Edirne'de zaviye, Mekke'de tekke, Ahıska ve Kocahisar'da su yolu ve çeşmelerin ayakta kalması sağlanmıştır.

⁷¹ 2013'te Bayburt merkeze bağlı Çayır yolu Belde Belediyesi Meclisinin, Demirözü ilçesine mahalle olarak bağlanma talebi Demirözü Belediye Meclisince kabul edildi.

taşınan düz toprak dam örtülü, son cemaat yeri niteliğinde bir bölüm bulunmaktaydı.

Türbede Kutlu Bey ve ailesinin mezarları bulunmaktadır. Şah Tahmasp'ın 1548'de bu bölgeye yaptığı akınlar sırasında tahrip olmuş ve bir bölümü yıkılmıştır. Bu sebeple kitabeleri günümüze gelememiştir. Ancak Kutlu Bey'in 1389 yılında öldüğü bilindiğine göre, türbenin de aynı yılda yapıldığı ileri sürülebilir. Türbede 1659 tarihli bir onarım kitabesi bulunmaktadır. Caminin minaresi ise 1676 tarihli bir kitabeye sahiptir. Cami ayrıca Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1550 yılında onarım geçirmiştir. Ayrıca, Kutlu Bey camisinin bulunduğu köyde, XIX. yüzyılın sonlarına doğru açılmış bir medrese bulunmaktaydı.

Hacı Hoca Efendi, Sünür (Çayır yolu) kasabasında doğup, ilmini buradaki medreselerde yayan ünlü bir alimdir. Sayısız kişiye ilim irfan öğretmiş olan Hoca Efendi'nin en tanınmış öğrencilerinden birisi de Bayburtlu Celali Baba'dır. Hacı Hoca Efendi'nin kardeşi Molla Hüseyin Efendi ise ünlü şair Bayburtlu Burhani (Hüseyin Tatar)'nin babası Molla Şaban Efendi'nin babasıdır.

İlçeye 20 km uzaklıktaki Yakupabdal köyü, ismini köyün yüksek bir tepesinde kabri bulunan **Yakup Abdal**'dan almıştır. Yakupabdal köyünde Sahabe-i Kiramdan Yakup bin Ubade ile üçler beşler türbeleri

bulunmaktadır. Köyde vaktiyle bir de zaviye bulunmaktaydı.

İlçeye 12 km. mesafede bulunan *Gökçedere* beldesindeki Pulur Medresesi, Pulur Camii'nin avlusunda bulunmaktadır. 1517 yılında yaptırılmış olan cami 1970 yılında medrese ile birlikte vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır. Medrese 'L' şeklinde tek katlı bir yapıdır⁷². Doğu batı yönünde yanyana sıralanan üç oda kuzey kanadını, kuzey güney doğrultusunda bulunan iki dikdörtgen oda doğu kanadını ve her iki kanat bu 'L' şeklini meydana getirmiştir. Yapı düz toprak damla örtülüdür. Cami gibi iki renkli kesme taşlardan yapılmıştır. İç kısımlar ise dolma duvardır. Küçük ölçüdeki bu medrese odalarında güzel nişlerle süslü ocaklar dikkati çeker. Ayrıca Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde bu medreseden bahsetmesi dikkat çekicidir.

Külliyenin banisi Ferruhşad Bey, Akkoyunlu beylerinden Korkmaz Bey'in oğludur⁷³. Ferruhşad Bey Akkoyunlu Sultan Murad'ın vezirliğini yapmış ve Şah İsmail galesi ortaya çıkıp, Sultan Murad Bağdat'a kaçınca Bayburd'a gelmiş ve daha sonra Trabzon'a giderek Şehzade Selim'in hizmetine girmiştir. Çaldıran savaşında çok büyük yararlılık gösteren Ferruhşad Bey,

⁷² <http://www.demirozu.bel.tr/>

⁷³ Yunus Özger. XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900). Doktora Tezi. Atatürk Üni. Erzurum. 2007

sefer dönüşünde Bayburd'a uğrayan Sultan Selim tarafından takdir edilmiş ve Bayburd ile Erzincan'dan kendisine geniş topraklar temlik edilmiştir. Yavuz'un Mısır seferine de katılan Ferruhşad Bey, Kanuni'den de iltifat görmüş ve şehzadelerin sünnet düğününde padişahın yanında bulunmuştur. Bir defa Selim zamanında bir defa da Kanuni zamanında hacca giden Ferruhşad Bey, ikinci gidişinde Medine'de vefat etmiştir. Ferruhşad Bey, Pulur köyünde bir cami, bir dârutta'lim (Kur'an okulu), bir imaret, bir misafirhane ve bir de hamam inşa ettirmiştir. Yaptırdığı eserlerin devamı ve masraflarının karşılanması için emlak ve arazisinden önemli bir kısmını vakıf yapmak için ayırır.

Vakfın evkafı arasında iki sofa, cami duvarına bitişik hamam, Bayburd'un Ciğersin ve Şingah mahallelerinde birer hamam, bir boyahane, Pulur köyü suyu ile dönen iki değirmen, Erzincan'da aşçılar çarşısında bir aşçı dükkanı gibi binalar da bulunmaktaydı. Cami ve darutta'limde görevli olarak bulunan personel arasında birer hatip, imam, muallim, iki müezzin, hafızlar ve hafızlara ve kuran okuyanlara riyaset eden reis, yüksek sesle na't okuyan bir hoşhan, duacı, muhafız ve kayyım yer almaktaydı. İmarette görev yapan personel ise, imaret şeyhi, aşçı, ekmekçi, kilerci, anbarcı, kendümküb, farraş, nakîb, tamirci, arabacı ve oduncu ile bulaşıkçıdan ibaretti. Vakfın yönetiminde ise tevliyeti babadan oğla geçmek şartıyla bir mütevellî, bir nâzır ve bir de kâtip vardı.

İlçeye 29 km. mesafede bulunan ve eski ismi Pekesi olan *Serenli* köyünde **Kırklar** ve **Karali Veli** Hazretlerinin türbeleri bulunmaktadır.

Yer ve İsim İndeksi

A

Abdullah el-seyyid-i Halil,

57

Abdulvehab Gazi, 53

Ağlar Baba, 34, 62, 63, 64,
65, 72

Ahi Oğul Beg, 62

Ahmed Baba, 34, 36, 39

Ahmed Ziyaeddin, 27

Ahmet-i Zencani, 7

Akerzade Ahmet Efendi, 55

Akşar, 47, 51

Alaca, 84

Alapelit, 51

Ali Baba, 59

Ali el Şehid, 59

Ali Polat, 45, 81, 84

Alko Dede, 32, 34

Aşağı Kırzı, 81, 83

Aşık Tahsini, 66

Aydıntepe, 21, 47, 71, 72, 73,
76

B

Balahor, 23, 47

Balca, 51

Bamsı Beyrek, 52, 54

Beşir Efendi, 45, 68, 70

C

Celali Baba, 65, 66, 88

Ç

Çatalçeşme, 86

Çayırözü, 52

Çayır yolu, 87, 88

Çiğdemlik, 71

D

Dede Korkut, 52, 53, 54, 58,
59, 60, 61, 97
Dede Paşa, 68

E

Ekmelüddin, 81, 82, 83
Erenli, 52, 53, 54

F

Ferruḫşad, 89
Ferşad Efendi, 28

G

Gökçedere, 88
Gökçeşeyh, 58
Güllü Hatun, 71
Güneşli, 85

H

Hacı Ahmed Efendi, 51
Hacı Hoca Efendi, 88
Hacı Mahmud Efendi, 70,
71
Hacı Osman Efendi, 42, 47,
73, 74
Hacı Paşa, 82
Hacı Şaban Temur Efendi,
39

Hacı Yusuf Alkan, 45
Hafız Süleyman Efendi, 28
Haho, 71
Haldizen, 45
Hart, 5, 31, 47, 72, 73, 74, 75,
76, 80, 81, 96
Hasan Hüseyin Dilebalta, 71
Haydar Han, 44
Hinzeverek, 23, 86
Hicrani, 37, 38, 39, 68
Hoca Necmeddin Kilani, 14,
15
Hoca Yakut, 2, 5, 6, 7, 17

i

İğdir, 57
İrşadi Baba, 48, 49, 62

K

Karaburga Hazretleri, 84
Karali Veli, 90
Karşıgeçit, 57
Kavuk Dede, 62
Kazanhan Veli, 61
Kırklar, 90
Kısanta, 23, 65
Kilhos, 45, 81
Kitapsız Mustafa Efendi, 55
Kitapsız Hasan Efendi, 56
Konursu, 58, 96
Kop, 27, 58
Korkut Ata, 60

Kormas, 71
Kösce Şeyh, 58
**Kumbasarzade Fahreddin
Efendi**, 55
Kutlu Bey, 5, 87

M

Maksut Efe, 61
Masat, 58, 61
Mehmet Naim Kahveci, 40
Muhammed Baba, 58
Muhammed Beşir Erzincani,
68
Muhammed Hanefi, 51
Muhammed Nurettin, 40
Mutlu, 8, 62
Mücmeri, 65

N

Nasuhi Baba, 58
Nusret Bey, 24

O

Oruçbeyli, 48, 62, 63, 65
Oslu Baba, 47
Oslu Hoca, 47, 48, 49, 70
Ozansu, 65

P

Pamuktaş, 70

Pekesi, 90
Pınargözü, 45, 81, 84
Polath, 71
Pulur, 26, 31, 88, 90

S

Sadrü's Şeria, 46
Salih Efendi, 45, 46, 57, 78
Sandıkçı İbrahim Baba, 45,
84
Sarıhan, 71
Serenli, 90
Seydi Halim bin Hatip, 52
Seydiyakup, 71
Seyyid Halil, 72
Siptoros, 62
Sultan Fahriye, 19, 20
Sümmani, 65, 67
Sünür, 65, 74, 87

Ş

Şaban Veli, 19
Şair Zihni, 13, 14
Şehit Osman Gazi Baba, 42
Şeyh Eşref, 75, 76, 79, 80, 81,
96
Şeyh Hacı Hasan Efendi, 34
Şeyh Hayran, 12, 13, 14, 17,
18, 43
Şeyh Musa, 54, 55
Şüküfe, 37

T

Tahsini, 68, 69
Tavukvank, 72
Terzi Baba, 62, 68
Tomlacık, 64

Ü

Üzeyir, 72

V

Vehbi Hayyat, 62

Veysel Efendi, 30, 43

Y

Yakup Abdal, 88
Yakup bin Ensari, 71
Yakupabdal, 88
Yanbaksı Kümbeti, 85
Yerlice, 72

Z

Zeyd bin Harise, 57
Zeyd bin Sabit, 57

Kaynakça

Kitaplar

1. Budak Mustafa. Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar. Yeni Safak Kitaplığı: İstanbul, 1995
2. Cuinet Vital. La Turquie D'asie. I. Cilt
3. Çınar Abdülbaki. Gönül Sultanlarımız
4. Durma Abdulhalim. Evliyalılar Şehri İzmir
5. Durma Abdulhalim. Evliyalılar Şehri Sivas
6. Durma Abdulhalim. Evliyalılar Şehri Amasya
7. Eflaki Ahmet. Ariflerin Menkıbeleri. Cilt II. MEB Yayınları. İstanbul. 1995
8. Sepetçioğlu Mustafa Necati. Dedem Korkut'un Kitabı. İrfan Yayınevi. İstanbul. 1998

Tezler

1. Bostancı Harun. Osmanlı Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesinde Kurulan Tekke ve

- Zaviyeler. Fırat Üni. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ. 2007
2. Çötelî Methiye Gül. Bayburt Kent Dokusunun Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üni. Kayseri. 2005
 3. Özger Yunus. XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900). Doktora Tezi. Atatürk Üni. Erzurum. 2007

Makaleler

1. Alkan Ahmet Turan. Hart vakası nedir, Şeyh Eşref kimdir?
2. Atmaca Süleyman. Hart Vakası ve Şeyh Eşref olayının iç yüzü
3. Ayduşlu Nevin. Bayburt Ulu Camii Minaresinin Çini Özellikleri
4. Bayram Sadi. Türk Kültür Tarihi ve Bize Bıraktığı Stratejik Büyük bir Kurum: Vakıflar
5. Kalafat Yaşar. Siirt Yöresinde Yatırlar Etrafında Şekillenmiş Halk İnançları ve Kesikbaş Motifi
6. Koptaş Rober. Gâvur değil, Müslüman Ermeni!
7. NAZIR Bayram. Gümüşhane’de 1895 Ermeni Olayları
8. Özger Yunus. Sadrazam Kara İbrahim Paşa Vakıfları
9. Özger Yunus. Akkoyunlu Dönemi Eseri Olarak Bilinen Bir Osmanlı Camii

10. Özkan Haldun. Bayburt Konursu Ulu Camii ve Çeşmesi
11. URAL Selçuk, Doğu Vilayetlerinde Asayiş Sorunu, 1919-1920
12. YAVUZ Mehmet. Oslu Müderris Hacı Hasan Efendi ve Onun Manevi Etki Alanında Oluşan Mimari Yapılaşma

Ansiklopedi

1. İsmet Miroğlu. Bayburt. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt5
2. Osman Turan. Bayburt. İslam Ansiklopedisi. MEB Yayınları. İstanbul. 1979
3. İbrahim Artuk. Bayburt Kalesi. . TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt5
4. Abdullah Uçman. Bayburtlu Zihni. . TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt5
5. Mustafa Öz. Muhammed b. Hanefiyye. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 30
6. Arif Aytekin. Baberti. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 4
7. Şükrü Özen. Sadrüşşeria. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt.35
8. Orhan Şaik Gökyay. Dede Korkut. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 9

WEB

1. <http://www.bayburt.gov.tr/>
2. <http://www.aydintepe.bel.tr/>
3. <http://www.demirozu.bel.tr/>
4. <http://www.bayburt.bel.tr/>
5. <http://www.bayburtmuftulugu.gov.tr/>
6. <http://camlikozkoyumuhtarligi.org/>
7. www.bayburtpostasi.com.tr/
8. <http://www.bayburtmarmara.com/>
9. <http://www.konursu.bel.tr>
10. <http://akunq.net/>
11. <http://www.devletarsivleri.gov.tr/>
12. www.tbmm.gov.tr/